

JAN KOCHANOWSKI

Treny

JAN KOCHANOWSKI

Treny

Treny — nota edytorska

Tekst *Trenów* został tu podany według drugiego wydania, ostatniego opublikowanego za życia poety, które ukazało się w roku 1583 w Drukarni Łazarzowej w Krakowie. Tekst przygotowałem zgodnie z kryteriami zawartymi w opracowaniu *Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt — typ B (edycje popularnonaukowe)*, Wrocław 1955. Zdecydowałem się jednak zachować pewne cechy językowe, których nie uwzględnia się w edycjach popularnonaukowych, zwłaszcza dawne końcówki fleksyjne i większość dawnych form ortograficznych.

Edycja utworu nie opiera się w całości na żadnym z wydań współczesnych, choć uwzględniono zarówno rozstrzygnięcia zawarte w edycji opracowanej w ramach sejmowego wydania *Dzieł wszystkich Kochanowskiego* przez Marię Renatę Mayenową, Lucynę Woronczakową oraz Jerzego Axera i Marię Cytowską, jak i wydaniu przygotowanym przez Janusza Pelca dla serii Biblioteki Narodowej.

Przy tworzeniu komentarza obok wyżej wspomnianych wydań bardzo pomocna była wcześniejsza edycja *Trenów* w serii Biblioteki Narodowej w opracowaniu Tadeusza Sinki, a także podstawowe słowniki, w tym *Słownik polszczyzny XVI wieku* oraz — w zakresie wyjaśnień historyczno-mitologicznych — współczesne wydania klasycznego *Dictionary of Phrase and Fable* Ebenezera Cobhama Brewera.

Gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

prof. dr hab. Piotr Wilczek

Uniwersytet Warszawski, Instytut Badań Interdyscyplinarnych "Artes Liberales"

[Motto i dedykacja]¹

Tales sunt hominum mentes, quali pater ipse
Juppiter auctiferas lustravit lumine terras².

ORSZULI KOCHANOWSKIEJ,

¹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

²*Tales sunt (...) lumine terras* (łac.) — „Umysły ludzkie są odbiciem światła, którym ojciec Jupiter oświeca urodzajne ziemie.” Fragment *Odysei* Homera w przekładzie łacińskim Cyclerona, który przetrwał tylko jako cytata w *De Civitate Dei* św. Augustyna. [przypis redakcyjny]

WDZIĘCZNEJ³, UCIESZONEJ⁴, NIEPOSPOLITEJ⁵ DZIECINIE, KTÓRA CNÓT
 WSZYTEKICH⁶ I DZIELNOŚCI⁷ PANIENSKICH POCZĄTKI WIELKIE
 POKAZAWSZY, NAGLE, NIEODPOWIEDNIE⁸, W NIEDOSZŁYM⁹ WIEKU
 SWOIM, Z WIELKIM A NIEZNOŚNYM¹⁰ RODZICÓW SWYCH ŻALEM
 ZGASŁA¹¹, JAN KOCHANOWSKI, NIEFORTUNNY¹² OCIEC¹³, SWOJEJ
 NAMILSZEJ¹⁴ DZIEWCCE¹⁵ ZŁZAM¹⁶ NAPISAŁ.
 NIE MASZ CIĘ¹⁷, ORSZULO MOJA.

Tren I¹⁸

Wszystki¹⁹ płacze, wszystkie łzy Heraklitowe²⁰
 I lamentsy, i skargi Symonidowe²¹,
 Wszystkie troski na świecie, wszystkie wzdychania
 I żale, i frasunki²², i rąk łamania,
 Wszystkie a wszystkie zaraz²³ w dom się mój noście²⁴,
 A mnie płakać mej wdzięcznej²⁵ dziewczki²⁶ pomoście²⁷,
 Z którą mnie niepobożna²⁸ śmierć rozdzieliła
 I wszystkich moich pociech²⁹ nagle zbawiła³⁰.
 Tak więc smok³¹, upatrzywszy gniazdo kryjome³²,
 Słowiczki liche zbiera³³, a swe łakome
 Gardło pasie³⁴; tym czasem matka szczebiece³⁵

³wdzięczny* (starop.) — miły, przyjemny. [przypis redakcyjny]

⁴ucieszony* (starop.) — przynoszący radość, przynoszący pociechę, uciechę. [przypis redakcyjny]

⁵niepospolity — niezwykły, obdarzony niezwykłymi zaletami. [przypis redakcyjny]

⁶wszystki (starop.) — wszystkie. [przypis redakcyjny]

⁷dzielność* (starop.) — cnota, zaleta; pol. *cnota* i *dzielność* to odpowiedniki łac. *virtus*. [przypis redakcyjny]

⁸nieodpowiednie (starop. przysłów.) — bez zapowiedzi, bez uprzedzenia, nieodpowiednio, wbrew porządkowi rzeczy. [przypis redakcyjny]

⁹niedoszły — niedojrzały (mówi się potocznie: owoc dochodzi, czyli dojrzewa; por. wyrażenie: owoce dojrzały, doszły). [przypis redakcyjny]

¹⁰nieznośny* — nie do zniesienia. [przypis redakcyjny]

¹¹zgasnąć (przen.) — umrzeć. [przypis redakcyjny]

¹²niefortunny — nieszczęśliwy, nieszczesny, dotknięty złym losem (por. *fortuna*: powodzenie, szczęście, los; jest to pojęcie ważne w utworach Kochanowskiego). [przypis redakcyjny]

¹³ociec (starop.) — ojciec. [przypis redakcyjny]

¹⁴namilszy (starop.) — najmilszy. [przypis redakcyjny]

¹⁵dziewka* (zdr. od starop. *dziewa*) — dziewczyna. [przypis redakcyjny]

¹⁶złza (starop.) — łza. [przypis redakcyjny]

¹⁷nie masz cię — nie ma cię, nie istnieje. [przypis redakcyjny]

¹⁸W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

¹⁹wszystki (starop.) — wszystkie. [przypis redakcyjny]

²⁰łzy Heraklitowe — Heraklit z Efezu (ok. 540–480 r. p.n.e.), filozof gr., w swoich dziełach często rozpaczal nad ludzkim losem. [przypis redakcyjny]

²¹lamentsy (...) *Simonidowe* — Simonides z Keos (ok. 556–468 r. p.n.e.), poeta gr., autor wielu utworów lamentacyjnych. [przypis redakcyjny]

²²frasunk a. *frasunek* (starop.) — zgrzyzota, smutek, strapienie. [przypis redakcyjny]

²³zaraz (starop.) — razem. [przypis redakcyjny]

²⁴w dom się mój noście — zmierzajcie, przybywajcie do mojego domu. [przypis redakcyjny]

²⁵wdzięczny* (starop.) — miły, przyjemny. [przypis redakcyjny]

²⁶płakać dziewczki — oplakiwać dziewczkę. [przypis redakcyjny]

²⁷pomoście — pomóście (zob. rym: „noście — pomoście”). [przypis redakcyjny]

²⁸niepobożny* (starop.) — postępujący źle, nie „po Bożemu”, bezbożny. [przypis redakcyjny]

²⁹pociecha (daw.) — radość i nadzieja; pocieszenie. [przypis redakcyjny]

³⁰zbawić* (starop.) — pozbawić. [przypis redakcyjny]

³¹smok — potwór, wąż. [przypis redakcyjny]

³²kryjomy (starop.) — ukryty (dziś mówi się *jeszcze po kryjomu*, czyli: skrycie). [przypis redakcyjny]

³³zbierać — tu w znaczeniu: „wybierać” (z gniazda). [przypis redakcyjny]

³⁴gardło pasie — napępnia gardło (dziś mówi się: pasie brzuch). [przypis redakcyjny]

³⁵szczebiece (forma starop.) — szczebioce, szczebiota. [przypis redakcyjny]

Uboga³⁶, a na zbójcę co raz sie miecze³⁷.
 Prózno³⁸, bo i na samę okrutnik zmierza³⁹,
 A ta nieboga⁴⁰ ledwe⁴¹ umyka pierza⁴².
 «Próżno płakać» — podobno drudzy rzeczecie.
 Cóż, prze Bóg żywy⁴³, nie jest prózno na świecie?
 Wszystko prózno; macamy, gdzie miękcej w rzeczy,
 A ono⁴⁴ wszędy⁴⁵ ciśnie: błąd wiek człowieczy⁴⁶.
 Nie wiem, co lżej⁴⁷: czy w smutku jawnie żalować⁴⁸,
 Czyli sie z przyrodzeniem⁴⁹ gwałtem⁵⁰ mocować⁵¹.

Tren II⁵²

Jeslim kiedy nad dziećmi piórko⁵³ miał zabawić⁵⁴,
 A kwoli temu wieku⁵⁵ lekkie⁵⁶ rymy⁵⁷ stawić⁵⁸,
 Bodajżebych⁵⁹ był raczej kolebkę kołysał
 I z drugimi nieważne mamkom pieśni⁶⁰ pisał,
 Które by dziecinki noworodne⁶¹ spiły⁶²
 I swoich wychowalców⁶³ lamenty toliły⁶⁴.
 Takie fraszki⁶⁵ mnie zbierać⁶⁶ pożyteczniej było,
 Niżli, w co mię nieszczęście moje dziś wprawiło⁶⁷,
 Płakać nad głuchym grobem⁶⁸ mej wdzięcznej dziewczyny

³⁶ubogi* (starop.) — nieszczęśliwy. [przypis redakcyjny]

³⁷mieze sie (forma starop.) — miota się, rzuca się. [przypis redakcyjny]

³⁸próżno (starop.) — prózno, na prózno. [przypis redakcyjny]

³⁹na samę (...) zmierza — zmierza ku (niej) samej. [przypis redakcyjny]

⁴⁰nieboga (daw.) — biedaczka, nieszczęsna. [przypis redakcyjny]

⁴¹ledwe (starop.) — ledwo, ledwie. [przypis redakcyjny]

⁴²umyka pierza — przez umknięcie ocala pierze, czyli siłą, ratuje się. [przypis redakcyjny]

⁴³prze (starop.) — przez; *prze Bóg żywy*: na Boga żywego, przez Boga żywego. [przypis redakcyjny]

⁴⁴macamy, gdzie miękcej w rzeczy, a ono... — macamy (dotykamy), gdzie rzekomo jest bardziej miękko, a tymczasem... [przypis redakcyjny]

⁴⁵wszędy (starop.) — wszędzie. [przypis redakcyjny]

⁴⁶błąd wiek człowieczy — błędzeniem jest życie ludzkie. [przypis redakcyjny]

⁴⁷co lżej — co lżejsze, co przynosi większą ulgę. [przypis redakcyjny]

⁴⁸żałować (starop.) — cierpieć, boleć, oplakiwać, żalić się. [przypis redakcyjny]

⁴⁹przyrodzenie* (daw.) — to, co jest przyrodzone człowiekowi, natura. [przypis redakcyjny]

⁵⁰gwałt (daw.) — w wyrażeniu: robić coś gwałtem, czyli siłą, przemocą. [przypis redakcyjny]

⁵¹mocować się — walczyć tak, jak walczą z sobą zapaśnicy. [przypis redakcyjny]

⁵²W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵³piórko — pióro (potoczny wariant tego wyrazu, a nie zdrobnienie). [przypis redakcyjny]

⁵⁴zabawić (daw.) — zatrudnić (się), strawić na czymś czas. [przypis redakcyjny]

⁵⁵kwoli temu (starop.) — z powodu tego, dla tego; *temu wieku*: chodzi tu o dzieci. [przypis redakcyjny]

⁵⁶lekki* (starop.) — mało ważny, posiadający małą wartość. [przypis redakcyjny]

⁵⁷rymy* (starop.) — wiersze. [przypis redakcyjny]

⁵⁸stawić — składać, układać. [przypis redakcyjny]

⁵⁹bodajżebych (starop.) — pochodzi od: *Bóg daj, żebym*, czyli: daj Boże, żebym. [przypis redakcyjny]

⁶⁰nieważne pieśni* — kołysanki; *mamka*: niańka, która karmi niemowlę. [przypis redakcyjny]

⁶¹dziecinka — zdrobnienie od *dziecina* (dziecko); *noworodne*: nowonarodzone (por. współcz. wyraz: noworodek). [przypis redakcyjny]

⁶²spiły* (starop.) — usypiały. [przypis redakcyjny]

⁶³wychowalców — wychowanków. [przypis redakcyjny]

⁶⁴tolily (starop.) — tuliły, koily, uspokajały; *lamenty*: płacze. [przypis redakcyjny]

⁶⁵fraszka (starop.) — błahostka, drobnostka, drobiazg (zob. w w. 2 „lekkie rymy”, w w. 4 „nieważne pieśni”) [przypis redakcyjny]

⁶⁶zbierać — gromadzić (tu chodzi o gromadzenie tekstów, fraszek). [przypis redakcyjny]

⁶⁷wprawić w coś — doprowadzić do czegoś, nauczyć czegoś. [przypis redakcyjny]

⁶⁸głuchy grób — który nie słyszy i nie słucha płaczu. [przypis redakcyjny]

I skarżyć się na srogość⁶⁹ ciężkiej⁷⁰ Prozerpiny⁷¹.
 Alem użyć w obojgu jednakiej wolności⁷²
 Nie mógł — owom ominął⁷³, jako w dordzałości⁷⁴
 Dowcipu⁷⁵ coś ranego⁷⁶, na to mię przygoda⁷⁷
 Gwałtem wbiła⁷⁸ i moja nienagrodna szkoda⁷⁹.
 Ani mi teraz łącno⁸⁰ dowiadać się o tym⁸¹,
 Jaka mię z płaczu⁸² mego czeka cześć na potym⁸³.
 Nie chciałem żywym śpiewać, dziś umarłym muszę,
 A cudzej⁸⁴ śmierci płacząc, sam swe kości suszę⁸⁵.
 Próżno to⁸⁶; jakie szczęście⁸⁷ ludzi naszladuje⁸⁸,
 Tak w nas albo dobrą myśl⁸⁹, albo złą sprawuje.
 O prawo krzywdy pełne! O znikomych cieni⁹⁰
 Sroga, nieubłagana, nieużyta⁹¹ ksieni⁹²!
 Tak li moja Orszula, jeszcze żyć na świecie
 Nie umiawszy, musiała w ranym umrzeć lecie⁹³?
 I nie napatrzawszy się jasności słonecznej,
 Poszła nieboga widzieć krajów nocy wiecznej⁹⁴.
 A bodaj ani była świata oglądała,
 Co bowiem więcej, jedno ród⁹⁵ a śmierć poznała.
 A miasto⁹⁶ pociech, które winna z czasem⁹⁷ była
 Rodzicom swym, w ciężkim je⁹⁸ smutku zostawiła.

⁶⁹srogi (starop.) — przykry, ciężki, okrutny (stąd *srogość*: okrucieństwo). [przypis redakcyjny]

⁷⁰ciężki* (starop.) — tu w znaczeniu: srogi. [przypis redakcyjny]

⁷¹Prozerpina — władczyni śmierci w mit. rzym. (odpowiadająca Persefonie w mit. gr.), żona Plutona (Hadesa), boga podziemia, była często w poezji antycznej i renesansowej uosobieniem śmierci. [przypis redakcyjny]

⁷²użyć w obojgu jednakiej wolności — mieć w obu rzeczach jednakowo wolny wybór; w *obojgu*: tj. i w pisaniu kołysanek (zob. w. 4) i w pisaniu płaczów (zob. w. 9). [przypis redakcyjny]

⁷³owom ominął — owo (jedno) ominałem. [przypis redakcyjny]

⁷⁴dordzałość (starop.) — dojrzałość. [przypis redakcyjny]

⁷⁵dowcip* (starop.) — rozum, inteligencja, talent, błyskotliwość. [przypis redakcyjny]

⁷⁶ranym* (starop.) — wczesny, przedwczesny, niedojrzały (por. rano, wcześniej rano); *coś ranego w dordzałości*: coś przedwczesnego („niewczesnego”) w czasie dojrzałości. [przypis redakcyjny]

⁷⁷przygoda* (starop.) — złe zdarzenie, nieszczęście, nieszczęśliwy wypadek. [przypis redakcyjny]

⁷⁸gwałtem wbiła — powaliła, ugodziła, gwałtownie doprowadziła do czegoś. [przypis redakcyjny]

⁷⁹nienagrodny (starop.) — taki, który nie może być nagrodzony, wynagrodzony, naprawiony. [przypis redakcyjny]

⁸⁰łącno (starop.) — łatwo. [przypis redakcyjny]

⁸¹dowiadać się o tym (starop.) — dowiadywać się o to, zastanawiać się nad tym. [przypis redakcyjny]

⁸²płacz — tu: w znaczeniu *planctus* (łac. żal, oplakiwanie), chodzi tu bowiem o same *Treny* jako utwór literacki. [przypis redakcyjny]

⁸³cześć na potym (starop.) — późniejsze uznanie, sława u potomnych. [przypis redakcyjny]

⁸⁴cudzy* (starop.) — nie swój (odcien znaczeniowy nieco inny od współczesnego). [przypis redakcyjny]

⁸⁵suszyć kości (starop.) — zwrot przysłowiowy posiadający genezę biblijną, oznacza tęsknotę („usychanie” z tęsknoty). [przypis redakcyjny]

⁸⁶próżno (starop.) — na próżno (tzn. daremne są przestrogi, które zalecają zachowanie równowagi ducha w żalobie). [przypis redakcyjny]

⁸⁷szczęście* (starop.) — los, fortuna. [przypis redakcyjny]

⁸⁸naszladować* (starop.) — iść za kimś, iść śladem, tropić. [przypis redakcyjny]

⁸⁹dobra myśl* (starop.) — pogoda ducha, pogoda umysłu, dobre usposobienie, dobry nastrój. [przypis redakcyjny]

⁹⁰znikome cienie — cienie znikające, nieuchwytny; dusze zmarłych snujące się w podziemiach opisywanych w opowieściach mitologicznych. [przypis redakcyjny]

⁹¹nieużyty (starop.) — nie dający się uprosić, nieubłagany. [przypis redakcyjny]

⁹²ksieni (starop.) — księżna, przełożona (Prozerpina). [przypis redakcyjny]

⁹³w ranym lecie (starop.) — we wczesnym wieku; rany: zob. w. 13; *lato*: rok. [przypis redakcyjny]

⁹⁴poszła widzieć krajów — poszła, aby widzieć (aby zobaczyć, popatrzeć na) kraje; *kraje nocy wiecznej*: kraina śmierci, która jest krainą ciemności (jak noc). [przypis redakcyjny]

⁹⁵jedno ród* — tylko narodziny. [przypis redakcyjny]

⁹⁶miasto* (starop.) — zamiast. [przypis redakcyjny]

⁹⁷z czasem — po pewnym czasie, w późniejszym wieku. [przypis redakcyjny]

⁹⁸je — ich (rodziców). [przypis redakcyjny]

Tren III⁹⁹

Wzgardziłaś mną, dziedziczko moja ucieszona¹⁰⁰.
Zdałać się ojca twego bardziej¹⁰¹ uszczuplona¹⁰²
Ojczyzna¹⁰³, niżlibyś ty przestać na niej¹⁰⁴ miała¹⁰⁵;
To prawda, żeby była nigdy nie zrowniała¹⁰⁶
Z ranym¹⁰⁷ rozumem twoim, z pięknymi przymioty¹⁰⁸,
Z których się już znaczyły twoje przyszłe cnoty¹⁰⁹
O słowa, o zabawo¹¹⁰, o wdzięczne¹¹¹ ukłony,
Jakożem ja dziś po was wielce¹¹² zasmęcony¹¹³.
A ty, pociecho¹¹⁴ moja, już mi się nie wrócisz
Na wieki¹¹⁵ ani mojej tesknice¹¹⁶ okrócisz¹¹⁷.
Nie lza, nie lza, jedno¹¹⁸ się za tobą gotować¹¹⁹,
A stopeczkami twemi ciebie naszladować¹²⁰.
Tam¹²¹ cię ujrzę¹²², da Pan Bóg¹²³, a ty więc z drogiemi
Rzuć się ojcu do szyje¹²⁴ ręczynkami¹²⁵ swemi.

Tren IV¹²⁶

Zgwałciłaś¹²⁷, niepobożna¹²⁸ śmierci, oczy moje,
Żem widział umierając¹²⁹ miłe dziecię swoje.
Widziałem, kiedyś trzęsła owoc niedordzały¹³⁰,
A rodzicom nieszczesnym serca się krajały¹³¹.

⁹⁹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

¹⁰⁰ucieszony* (starop.) — przynoszący radość, przynoszący pociechę, uciechę. [przypis redakcyjny]

¹⁰¹bardziej (starop.) — bardziej. [przypis redakcyjny]

¹⁰²bardziej uszczuplona — zbyt szczupła, szczuplejsza. [przypis redakcyjny]

¹⁰³ojczyzna* (starop.) — ojcowizna, czyli ziemia odziedziczona po ojcu. [przypis redakcyjny]

¹⁰⁴przestać na niej — poprzestać na niej, zadowolić się nią; osiąść na niej. [przypis redakcyjny]

¹⁰⁵Zdałać (...) miała — zdała ci się... szczuplejsza niż ta, na której byś ty przestać miała. [przypis redakcyjny]

¹⁰⁶żeby była nigdy nie zrowniała — zrównać z czymś: dorównać czemuś. [przypis redakcyjny]

¹⁰⁷ranym* (starop.) — wczesny. [przypis redakcyjny]

¹⁰⁸przymioty — cechy, właściwości, oznaki. [przypis redakcyjny]

¹⁰⁹Z których się już znaczyły (...) cnoty — z których dały się przewidzieć (wynioskować) cnoty, z których poznawaliśmy cnoty. [przypis redakcyjny]

¹¹⁰zabawa* (daw.) — zajęcie, zabawa. [przypis redakcyjny]

¹¹¹wdzięczny* (starop.) — miły, przyjemny. [przypis redakcyjny]

¹¹²wielce (starop.) — bardzo. [przypis redakcyjny]

¹¹³zasmęcony — zasmucony (por. *smutek*: smutek). [przypis redakcyjny]

¹¹⁴pociecho — do dziś określa się dziecko jako pociechę. [przypis redakcyjny]

¹¹⁵na wieki — na zawsze; *nie wrócisz na wieki*: nie wrócisz nigdy. [przypis redakcyjny]

¹¹⁶tesknica (starop.; tu forma D. lp: *tesknice*) — ból, boleść, przykrość, męczarnia. [przypis redakcyjny]

¹¹⁷okrócić (starop.) — ukrócić, obłaskawić, poskromić, skrócić, zmniejszyć. [przypis redakcyjny]

¹¹⁸Nie lza, nie lza, jedno... (starop.) — nie można (uczynić) nic innego tylko... [przypis redakcyjny]

¹¹⁹gotować się* — przygotowywać się (do drogi); *się za tobą gotować**: przygotowywać się, żeby pójść za tobą. [przypis redakcyjny]

¹²⁰stopeczkami twemi ciebie naszladować — iść za tobą śladami twoich stóp. [przypis redakcyjny]

¹²¹tam — czyli w niebie. [przypis redakcyjny]

¹²²ujrzę (forma starop.) — ujrzę. [przypis redakcyjny]

¹²³da Pan Bóg (daw.) — oby dał Pan Bóg, jeśli Pan Bóg pozwoli. [przypis redakcyjny]

¹²⁴do szyje (forma starop.) — do szyi, na szyję. [przypis redakcyjny]

¹²⁵ręczynki (zdr.; forma starop.) — rączki. [przypis redakcyjny]

¹²⁶W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

¹²⁷zgwałcić (daw.) — zadać gwałt, postąpić wbrew prawu i powinności, zbeszcześcić coś, uczynić krzywdę wbrew prawu. [przypis redakcyjny]

¹²⁸niepobożny (starop.) — postępujący źle, nie „po bożemu”, bezbożny. [przypis redakcyjny]

¹²⁹umierając (starop. forma imiesłowu) — umierające. [przypis redakcyjny]

¹³⁰niedordzały (starop.) — niedojrzały. [przypis redakcyjny]

¹³¹rodzicom (...) serca się krajały — byli bardzo smutni, zrozpaczeni. [przypis redakcyjny]

Nigdyć by ona była bez wielkiej żalości
 Mojej umrzeć nie mogła, nigdy bez ciężkości¹³²
 I serdecznego bólu, w którymkolwiek lecie¹³³
 Mnie by smutnego była odbiegła¹³⁴ na świecie;
 Alem ja już z jej śmierci nigdy żalościwszy,
 Nigdy smutniejszy nie mógł być ani teskliwszy¹³⁵.
 A ona (by był Bóg chciał) dłuższym wiekiem swoim
 Siła¹³⁶ pociech przymnożyć¹³⁷ mogła oczom moim.
 A przynajmniej¹³⁸ tym czasem mogłem być odprawić
 Wiek swój¹³⁹ i Persefonie¹⁴⁰ ostatniej¹⁴¹ sie stawić¹⁴²,
 Nie uczuwszy na sercu tak wielkiej żalości,
 Której równia¹⁴³ nie widzę w tej tu śmiertelności¹⁴⁴.
 Nie dziwuję Nijobie¹⁴⁵, że na martwe ciała
 Swoich namilszych dziątek¹⁴⁶ patrząc, skamięniała¹⁴⁷.

Tren V¹⁴⁸

Jako oliwka mała pod wysokim sadem¹⁴⁹
 Idzie¹⁵⁰ z ziemie¹⁵¹ ku górze macierzyńskim szladem¹⁵²,
 Jeszcze ani gałązek, ani listków rodząc,
 Sama tylko dopiero¹⁵³ szczupłym prątkiem¹⁵⁴ wschodząc;
 Tę, jeśli ostre ciernie¹⁵⁵ lub rodne¹⁵⁶ pokrzywy
 Uprzątając, sadownik¹⁵⁷ podciął ukwapliwy¹⁵⁸,
 Mdleje¹⁵⁹ zaraz, a zbywszy¹⁶⁰ siły przyrodzonej¹⁶¹,

¹³²ciężkość* (starop.) — męka, wielki ból, wielkie zmartwienie. [przypis redakcyjny]

¹³³lato (starop.) — wiek, rok życia; w którymkolwiek lecie: w którymkolwiek roku życia, w jakimkolwiek wieku. [przypis redakcyjny]

¹³⁴mnie by odbiegła — opuściłaby mnie, zostawiłaby mnie swojemu losowi. [przypis redakcyjny]

¹³⁵teskliwszy (starop.) — bardziej bolejący. [przypis redakcyjny]

¹³⁶siła* (starop.) — wiele. [przypis redakcyjny]

¹³⁷przymnożyć (starop.) — sprawić, by ktoś miał czegoś więcej. [przypis redakcyjny]

¹³⁸przynajmniej (starop.) — przynajmniej. [przypis redakcyjny]

¹³⁹odprawić (...) wiek swój (starop.) — zakończyć swoje życie. [przypis redakcyjny]

¹⁴⁰Persefona — tu: uosobienie śmierci. [przypis redakcyjny]

¹⁴¹ostatniej — tu: ostatecznej; śmierć jest ostatnim kresem człowieka. [przypis redakcyjny]

¹⁴²stawić sie — przyjść dobrowolnie; Persefonie ostatniej sie stawić: stanąć przed Persefoną (śmiercią). [przypis redakcyjny]

¹⁴³równia (starop.; tu forma D. lp: równia) — coś równego. [przypis redakcyjny]

¹⁴⁴w tej tu śmiertelności — na tym świecie podległym śmierci. [przypis redakcyjny]

¹⁴⁵Nijobie — forma wyrazu Niobe przekształconego tak dla rytmu; Nie dziwuję Nijobie: nie dziwiw się Niobe; nie mam za złe Niobe. Niobe: w mit. gr. córka Tantala i żona króla tebańskiego Amfiona miała czternaścioro dzieci i wyśmiewała się z Latony, która miała tylko dwoje, Apolla i Artemidę. Latona nakazała swym dzieciom pomścić tę zniewagę i zamordować synów i córki Niobe. Niepocieszona Niobe zapłakała się na śmierć i została zamieniona w kamień, z którego płynęła woda przypominająca jej łzy. [przypis redakcyjny]

¹⁴⁶dziatki (daw.) — dzieci. [przypis redakcyjny]

¹⁴⁷skamięniała (starop.) — skamieniała. [przypis redakcyjny]

¹⁴⁸W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

¹⁴⁹sad* (starop.) — drzewo owocowe. [przypis redakcyjny]

¹⁵⁰idzie* (starop.) — rośnie. [przypis redakcyjny]

¹⁵¹z ziemie (forma starop.) — z ziemi. [przypis redakcyjny]

¹⁵²macierzyńskim szladem (starop.) — śladem matki, drzewa macierzyńskiego, zwanego tu sadem (w. 1). [przypis redakcyjny]

¹⁵³dopiero (starop.) — dopiero. [przypis redakcyjny]

¹⁵⁴szczupły prątek (starop.) — cienki pęd. [przypis redakcyjny]

¹⁵⁵ciernie* (daw.) — cierniste krzewy (np. tarnina, głóg). [przypis redakcyjny]

¹⁵⁶rodny (starop.) — urodzajny, bujny, plenny, rodzący. [przypis redakcyjny]

¹⁵⁷sadownik — ogrodnik zajmujący się owocami (por. czas. „sadzić”). [przypis redakcyjny]

¹⁵⁸ukwapliwy (starop.) — skwapliwy, śpieszący się, niecierpliwy. [przypis redakcyjny]

¹⁵⁹mdleć (daw.) — tracić siły, słabnąć, więdnąć. [przypis redakcyjny]

¹⁶⁰zbywszy (starop.) — pozbywszy się, utraciwszy. [przypis redakcyjny]

¹⁶¹przyrodzony (daw.) — naturalny. [przypis redakcyjny]

Upada przed nogami matki ulubionej.
 Takci sie mej namilszej Orszuli dostało:
 Przed oczyma rodziców swoich rośc¹⁶², mało
 Od ziemi sie co¹⁶³ wznioswszy, duchem zaraźliwym¹⁶⁴
 Srogiej śmierci otchniona¹⁶⁵, rodzicom troskliwym¹⁶⁶
 U nóg martwa upadła. O zła Persefona¹⁶⁷,
 Mogłażes tak wielu łzam¹⁶⁸ dać upłynąć płono¹⁶⁹?

Tren VI¹⁷⁰

Ucieszna moja śpiewaczko, Safo¹⁷¹ słowieńska¹⁷²,
 Na którą nie tylko moja cząstka¹⁷³ ziemieńska¹⁷⁴,
 Ale i lutnia¹⁷⁵ dziedzicznym prawem spaść miała;
 Tęś nadzieję już po sobie okazowała,
 Nowe piosnki sobie tworząc, nie zamykając
 Ustek¹⁷⁶ nigdy, ale cały dzień prześpiewając¹⁷⁷,
 Jako więc lichy¹⁷⁸ słowiczek w krzaku zielonym
 Całą noc prześpiewa gardłkiem¹⁷⁹ swym ucieszonym¹⁸⁰.
 Prędkoś mi nazbyt umilkła, nagle cię sroga
 Śmierć spłoszyła, moja wdzięczna¹⁸¹ szczebiotko¹⁸² droga.
 Nie nasyciłaś mych uszu swymi piosnkami
 I tę trochę teraz płacę sowicie¹⁸³ łzami.
 A tyś ani umierając śpiewać przestała¹⁸⁴,
 Lecz matkę ucałowawszy, takeś żegnała:
 «Już ja tobie, moja matko, służyć nie będę
 Ani za twym wdzięcznym stołem miejsca zasięde;
 Przyjdzie mi klucze położyć, samej precz jechać,
 Domu rodziców swych miłych wiecznie¹⁸⁵ zaniechać¹⁸⁶».

¹⁶²rostąc (starop.; imiesł. od *rość*: rosnać)— rosnąc. [przypis redakcyjny]

¹⁶³mało (...) co (starop.) — zaledwie, trochę. [przypis redakcyjny]

¹⁶⁴duch zaraźliwy — tchnienie zarazy lub porażająca zła siła, siła diabelska. [przypis redakcyjny]

¹⁶⁵otchniona (daw.) — owiany (zob. wyrazy „tchnąć”, „tchnienie”, „oddech”). [przypis redakcyjny]

¹⁶⁶troskliwy* (starop.) — stroskany, zatroskany. [przypis redakcyjny]

¹⁶⁷Persefona — tu: uosobienie śmierci. [przypis redakcyjny]

¹⁶⁸łzam (starop. forma C. lp. rodz. ż.) — łzom. [przypis redakcyjny]

¹⁶⁹płono (starop.) — daremnie, na próżno (dziś mówi się: „płonne nadzieje”). [przypis redakcyjny]

¹⁷⁰W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

¹⁷¹Safo (a. Safona) (VII–VI w. p.n.e) — najsłynniejsza starożytna poetka gr. mieszkająca na wyspie Lesbos. [przypis redakcyjny]

¹⁷²słowieńska (forma starop.) — słowiańska. [przypis redakcyjny]

¹⁷³cząstka — tu: część, która się komuś należy w wyniku dziedziczenia. [przypis redakcyjny]

¹⁷⁴ziemieńska (forma starop.) — ziemiański, szlachecki; *cząstka ziemieńska*: dziedziczna część posiadłości szlacheckiej, ziemskiej. [przypis redakcyjny]

¹⁷⁵lutnia — instrument muzyczny strunowy w kształcie gruszki o dnie wypukłym, popularny zwłaszcza w XV–XVII w.; tu: symbol sztuki poetyckiej. [przypis redakcyjny]

¹⁷⁶ustka — zdr. od: usta, rzadko spotykane, dziś: usteczka. [przypis redakcyjny]

¹⁷⁷prześpiewając — przyśpiewując. [przypis redakcyjny]

¹⁷⁸liczy* (starop.) — mały. [przypis redakcyjny]

¹⁷⁹gardlko — zdr. od: gardło; dziś: gardelko. [przypis redakcyjny]

¹⁸⁰ucieszony* (starop.) — przynoszący radość, przynoszący pociechę, uciechę. [przypis redakcyjny]

¹⁸¹wdzięczny* (starop.) — miły, przyjemny. [przypis redakcyjny]

¹⁸²szczebiotka — warto zauważyć, że wyraz szczebiotać w odniesieniu do ludzi miał zwykle nacechowanie negatywne, a pozytywne w odniesieniu do śpiewu ptaków i mowy dziecięcej. [przypis redakcyjny]

¹⁸³sowicie — obficie, bogato, dużo. [przypis redakcyjny]

¹⁸⁴ani umierając śpiewać przestała — składnia z „ani” i orzeczeniem niezaprzeczone (podobna jak w jęz. ang.) była dosyć popularna w XVI w.; dziś w jęz. pol. zasada podwójnego przeczenia. [przypis redakcyjny]

¹⁸⁵wiecznie — na wieki. [przypis redakcyjny]

¹⁸⁶zaniechać* (starop.) — opuścić; *Już ja tobie, moja matko (...) zaniechać*: fragment ten wiernie odpowiada charakterowi ówczesnych polskich pieśni weselnych (pożegnanie domu rodzinnego przez pannę młodą).

To, i czego żal ojcowski nie da serdeczny
Przypominać więcej, był jej głos ostateczny¹⁸⁷.
A matce, słysząc¹⁸⁸ żeganie tak żałościwe,
Dobre¹⁸⁹ serce, że od żalu zostało żywe.

Tren VII¹⁹⁰

Nieszczesne ochędóstwo¹⁹¹, żalósne¹⁹² ubiory
Mojej namilszej cory¹⁹³,
Po co me smutne oczy za sobą ciągniecie?
Żalu mi przydajecie¹⁹⁴.
Już ona członeczków swych wami nie odzieje,
Nie masz, nie masz nadzieje¹⁹⁵.
Ujął¹⁹⁶ ją sen żelazny, twardy, nieprzespany¹⁹⁷.
Już letniczek¹⁹⁸ pisany¹⁹⁹
I upłoteczki²⁰⁰ wniwecz²⁰¹, i paski złożone -
Matczyne dary płone²⁰².
Nie do takiej łóżnice²⁰³, moja dziewczko droga,
Miała cię mać uboga²⁰⁴
Doprowadzić, nie takąc dać obiecowala
Wyprawę²⁰⁵, jakąc dała.
Gieźleczek²⁰⁶ tylko dała a lichą tkaneczkę²⁰⁷,
Ociec ziemie²⁰⁸ bryłeczkę
W główki²⁰⁹ włożył. Niestetyż, i posag i ona
W jednej skrzynce²¹⁰ zamkniona²¹¹.

W folklorze polskim pieśń pożegnalna panny młodej była leksykalnie bliska (są tu liczne analogie) pieśniom żalobnym. Istnieje teoria, że mamy tutaj do czynienia z aluzją do pożegnania Antyfony z mieszkańcami Teb w tragedii Sofoklesa. [przypis redakcyjny]

¹⁸⁷ *ostateczny** — tu: ostatni. [przypis redakcyjny]

¹⁸⁸ *słyszac* (starop. forma imiesł.) — słyszającej. [przypis redakcyjny]

¹⁸⁹ *dobre** — tu: zdrowe. [przypis redakcyjny]

¹⁹⁰ W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

¹⁹¹ *ochędóstwo* (starop.) — stroje, ozdoby. [przypis redakcyjny]

¹⁹² *żałosny* (daw.) — smutny, wywołujący smutek, żal. [przypis redakcyjny]

¹⁹³ *cory* (forma starop.) — córy (tj. córki). [przypis redakcyjny]

¹⁹⁴ *przydawać* (tu forma 2. os. lm: przydajecie) — dodawać. [przypis redakcyjny]

¹⁹⁵ *nadzieje* (starop. forma D. lp rodz. ż.) — nadziei. [przypis redakcyjny]

¹⁹⁶ *ująć* (tu forma 3 os. lp r.m.: ujął) — chwycić. [przypis redakcyjny]

¹⁹⁷ *nieprzespany** (starop.) — taki, z którego nie można się obudzić. [przypis redakcyjny]

¹⁹⁸ *letniczek* (starop.) — letnia suknia kobieca. [przypis redakcyjny]

¹⁹⁹ *pisany** (starop.) — wzorzysty, barwny, malowany (pisankami nazywa się do dziś jajka malowane na Wielkanoc w różne wzory). [przypis redakcyjny]

²⁰⁰ *upłoteczki* (starop.) — wstążki do włosów, które się wplata we włosy. [przypis redakcyjny]

²⁰¹ *wniwecz* (starop.) — na nic. [przypis redakcyjny]

²⁰² *płony* (starop.) — niepotrzebny, daremny (dziś: „płonny”; por. „płonne marzenia”). [przypis redakcyjny]

²⁰³ *do łóżnice* (starop. forma D. lp rodz. ż.) — do łóżnicy, czyli do łoża małżeńskiego. [przypis redakcyjny]

²⁰⁴ *mać uboga* (starop.) — biedna, nieszczęśliwa matka. [przypis redakcyjny]

²⁰⁵ *wyprawa** (tu forma B. lp: wyprawę) — aluzja do wyprawy dawanej pannie młodej przed ślubem i będącej częścią posagu. [przypis redakcyjny]

²⁰⁶ *gieźleczek* (starop., zdr. od: gieźło) — koszula z białego płótna; *gieźleczek (...)* *dała*: gieźleczek ci dała (skrótowe). [przypis redakcyjny]

²⁰⁷ *licha tkaneczka* (starop.) — sukienka ze skromnej tkaniny lub opaska wiążąca włosy. [przypis redakcyjny]

²⁰⁸ *ziemie* (starop. B. lp rodz.ż.) — ziemi. [przypis redakcyjny]

²⁰⁹ *w główki* — w miejsce, gdzie spoczywa głowa. [przypis redakcyjny]

²¹⁰ *W jednej skrzynce* — „skrzynka” oznacza tu jednocześnie trumnę, a także przedmiot, w którym chowano rzeczy cenne, pieniądze, klejnoty, kosztowną odzież. [przypis redakcyjny]

²¹¹ *zamkniona* (starop.) — zamknięta. [przypis redakcyjny]

Tren VIII²¹²

Wielkieś mi uczyniła pustki w domu moim,
Moja droga Orszulo, tym zniknięciem²¹³ swoim.
Pełno nas, a jakoby nikogo nie było:
Jedną maluczką duszą²¹⁴ tak wiele ubyło.
Tyś za wszytki mówiła, za wszytki śpiewała,
Wszytkiś w domu kąciki²¹⁵ zawsze pobiegała²¹⁶.
Nie dopuściłaś nigdy matce się frasować²¹⁷
Ani ojcemu myśleniem zbyt głowę psować²¹⁸,
To tego, to owego wdzięcznie²¹⁹ obłapiając²²⁰
I onym swym uciesznym śmiechem zabawiając.
Teraz wszystko umilkło, szczerze²²¹ pustki w domu,
Nie masz zabawki²²², nie masz rośmiać się nikomu.
Z każdego kąta²²³ żalność człowieka ujmuje²²⁴,
A serce swej pociechy²²⁵ darmo²²⁶ upatruje²²⁷.

Tren IX²²⁸

Kupić by cię²²⁹, mądrości, za drogie pieniądze,
Która (jesli prawdziwie mienią²³⁰) wszytki żądze,
Wszytki ludzkie frasunki²³¹ umiesz wykorzystać²³²,
A człowieka tylko nie²³³ w anioła odmienić²³⁴,
Który nie wie, co boleść, frasunku nie czuje,
Złym przygodam²³⁵ nie podległ, strachom nie hołduje²³⁶.

²¹²W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

²¹³*zniknięciem* (starop.) — zniknięciem, zniknięciem. [przypis redakcyjny]

²¹⁴*dusza** (daw.) — w znaczeniu: „żywe stworzenie”; dawniej duszami nazywano ludzi, np. szlachcic posiadał wieś z określoną ilością dusz, czyli chłopów; *jedną (...) duszą (...) ubyło*: z jedną duszą ubyło. Jerzy Axer przekonująco dowodził, że jest to niejako odpowiedź na cytat z listu, który otrzymał Ciceru od swojego przyjaciela Serwiusza Sulpicjusza. Przyjaciel pytał Cyncerona cierpiącego po śmierci córki Tulii: „*in unius* (Jedną) *mulierculae animula* (maluczką duszą) *[si] iactura facta est* (ubyło), *tanto opere [commoveris]* (tak wiele)?”. Postać i dzieło Cyncerona są ważne również w *Trenie* XVI i XIX. [przypis redakcyjny]

²¹⁵*wszytki kąciki* — wszystkie zakamarki, całą przestrzeń domu. [przypis redakcyjny]

²¹⁶*pobiegała* — przebiegała. [przypis redakcyjny]

²¹⁷*Nie dopuściłaś (...) matce się frasować* — nie pozwoliłaś, by matka się frasowała, martwiła. [przypis redakcyjny]

²¹⁸*głowy psować* (starop. *psować*: psuć) — martwić się, dręczyć się myślami. [przypis redakcyjny]

²¹⁹*wdzięczny** (starop.) — miły, przyjemny. [przypis redakcyjny]

²²⁰*obłapiać* (starop.; tu forma imiesł.: obłapiając) — obejmować. [przypis redakcyjny]

²²¹*szczerzy* (tu forma lm: szczerze) — prawdziwy. [przypis redakcyjny]

²²²*zabawka** (daw.) — miłe zajęcie, zajęcie przynoszące radość (por. „zabawić się”). [przypis redakcyjny]

²²³*z każdego kąta* — zewsząd. [przypis redakcyjny]

²²⁴*ujmować* — chwycić. [przypis redakcyjny]

²²⁵*swej pociechy* — należącej mu pociechy (pociecha to również określenie dziecka. [przypis redakcyjny]

²²⁶*darmo* — na darmo, daremnie, na próżno. [przypis redakcyjny]

²²⁷*upatruwać* (tu forma 3 os. lp: upatruje) — wyglądać, oczekiwać zobaczenia, wypatrywać. [przypis redakcyjny]

²²⁸W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

²²⁹*kupić by cię* — warto by cię kupić. [przypis redakcyjny]

²³⁰*mienić* (starop.; tu forma 3 os. lm: mienią) — mówić, nazywać. [przypis redakcyjny]

²³¹*frasunk a. frasunek* (starop.; tu lm: frasunki) — zgrzyzota, smutek, strapienie. [przypis redakcyjny]

²³²*wykorzystać* — wyrwać z korzeniem. [przypis redakcyjny]

²³³*tylko nie* (starop.) — o mało, o mało co. [przypis redakcyjny]

²³⁴*odmienić* — tu: przemienić. [przypis redakcyjny]

²³⁵*przygodam* (starop. forma C. lm rodz. ż.) — przygodom. [przypis redakcyjny]

²³⁶*nie hołdować* — nie ulegać, nie poddawać się. [przypis redakcyjny]

Ty wszytki rzeczy ludzkie masz za²³⁷ fraszkę sobie,
 Jednaką myśl²³⁸ tak w szczęściu, jako i w żalobie²³⁹
 Zawždy²⁴⁰ niesiesz; ty śmierci namniej²⁴¹ sie nie boisz,
 Bezpieczną²⁴², nieodmienną, niepożyta²⁴³ stoisz.
 Ty bogactwa nie złotem, nie skarby wielkimi,
 Ale dosytem²⁴⁴ mierzysz²⁴⁵ i przyrodzonymi²⁴⁶
 Potrzebami; ty okiem swym nieuchronionym²⁴⁷
 Nędznika²⁴⁸ upatrujesz²⁴⁹ pod dachem złocnym,
 A uboższym nie zajrzysz²⁵⁰ szczęśliwego mienia²⁵¹,
 Kto by jedno²⁵² chciał słuchać twego upomnienia.
 Nieszczęśliwy ja człowiek, którym lata swoje
 Na tym strawił, żebych był ujźrzał progi²⁵³ twoje.
 Terazem nagle z stopniów ostatnich²⁵⁴ zrzucony
 I między insze²⁵⁵, jeden z wiela²⁵⁶, policzony.

Tren X²⁵⁷

Orszulo moja wdzięczna²⁵⁸, gdzieś mi sie podziła?
 W którą stronę, w którąś sie krainę udała?
 Czyś ty nad wszystkie nieba²⁵⁹ wysoko wniesiona
 I tam w liczbę aniołków małych policzona?
 Czyliś do raju wzięta? Czyliś na szczęśliwe
 Wyspy²⁶⁰ zaprowadzona? Czy cię przez teskliwe
 Charon²⁶¹ jeziora wiezie i napawa zdrojem
 Niepomnym²⁶², że ty nie wiesz nic o płaczu moim?

²³⁷mieć za (daw.) — uważać za. [przypis redakcyjny]

²³⁸jednaka myśl — niezmienna postawa, nastrój. [przypis redakcyjny]

²³⁹w żalobie — w smutku, w płaczu. [przypis redakcyjny]

²⁴⁰zawždy (starop.) — zawsze. [przypis redakcyjny]

²⁴¹namniej (starop.) — wcale; wcale nie. [przypis redakcyjny]

²⁴²bezpieczny — tu: wolny od obaw, nie podlegający strachowi. [przypis redakcyjny]

²⁴³niepożyty (starop.) — niezwyciążony, niezwruszony. [przypis redakcyjny]

²⁴⁴dosyt (starop.; tu forma N. lp: dosytem) — zaspokojenie potrzeb, nasycenie; por. współczesne wyrażenie: najeść się do syta. [przypis redakcyjny]

²⁴⁵mierzyć czym — oceniać ze względu na co. [przypis redakcyjny]

²⁴⁶przyrodzony (daw.) — naturalny. [przypis redakcyjny]

²⁴⁷nieuchroniony (starop.) — taki, przed którym nie można się uchronić, ukryć. [przypis redakcyjny]

²⁴⁸nędznik (daw.) — biedak, człowiek nieszczęśliwy, nieszczęśnik (odcień znaczeniowy często pogardliwy).

[przypis redakcyjny]

²⁴⁹upatrywać (daw.) — szukać i umieć dojrzeć, oceniać. [przypis redakcyjny]

²⁵⁰zajźrzeć (starop.; tu 2 os. lp: zajźszysz) — zazdrościć. [przypis redakcyjny]

²⁵¹szczęśliwe mienie — mienie dostateczne, wystarczające i uczciwie nabyte. [przypis redakcyjny]

²⁵²by jedno (starop.) — byleby, byleby tylko. [przypis redakcyjny]

²⁵³progi (przen.) — siedziba. [przypis redakcyjny]

²⁵⁴z stopniów ostatnich — z najwyższych stopni, wiodących do siedziby mądrości. [przypis redakcyjny]

²⁵⁵między insze (starop.) — między innych, pośród innych. [przypis redakcyjny]

²⁵⁶jeden z wiela (starop.) — jeden z wielu. [przypis redakcyjny]

²⁵⁷W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

²⁵⁸wdzięczny* (starop.) — miły, przyjemny. [przypis redakcyjny]

²⁵⁹nad wszystkie nieba — czyli do najwyższego nieba: Kochanowski odwołuje się tu do ówczesnych wyobrażeń, zgodnie z którymi kosmos składa się z dziesięciu nieb (sfer niebieskich), nad którymi znajduje się mieszkanie Boga, aniołów i wybranych. [przypis redakcyjny]

²⁶⁰szczęśliwe wyspy — wyspy, na których według mit. gr. przebywali po śmierci (lub nawet jeszcze za życia) sławni bohaterowie. W XVI w. często utożsamiano je z Wyspami Kanaryjskimi. [przypis redakcyjny]

²⁶¹Charon — według mit. gr. bóg podziemi, przewoził dusze zmarłych w łodzi przez rzekę Styks i wody Acherontu do krain piekielnych. [przypis redakcyjny]

²⁶²zdrojem niepomnym — powodującym zapomnienie; dusze przewożone przez Charona po wypiciu wody z rzeki Lete zapomniały o tym, co zrobiły, widziały i słyszały przedtem. [przypis redakcyjny]

Czy człowieka zrzuciwszy²⁶³ i myśli dziewicze,
 Wzięłaś na się postawę i piórka słowicze²⁶⁴?
 Czyli sie w czyścju czyścisz²⁶⁵, jeśli z strony ciała
 Jakakolwiek zmazeczka na tobie została?
 Czyś po śmierci tam poszła, kędyś pierwej była²⁶⁶,
 Niżej sie na mą ciężką żalność²⁶⁷ urodziła?
 Gdziekolwiek jest, jeśliś jest, lituj mej żalności,
 A nie możesz li w onej dawnej swej całości²⁶⁸,
 Pociesz mię, jako możesz, a staw sie przede mną
 Lubo snem, lubo cieniem, lub marą nikczemną²⁶⁹.

Tren XI²⁷⁰

«Fraszka cnota»²⁷¹, powiedział Brutus porażony²⁷².
 Fraszka, kto sie przypatrzy, fraszka z każdej strony.
 Kogo kiedy pobożność jego ratowała?
 Kogo dobroć przypadku złego²⁷³ uchowała?
 Nieznajomy²⁷⁴ wróg²⁷⁵ jakiś miesza ludzkie rzeczy²⁷⁶,
 Nie mając ani dobrych, ani złych na pieczy²⁷⁷.
 Kędy jego duch więnie²⁷⁸, żaden nie ulęże²⁷⁹:
 Praw li, krzyw li²⁸⁰, bez braku²⁸¹ każdego dosięże²⁸².
 A my rozumy swoje przedsię²⁸³ udać chcemy²⁸⁴,
 Hardzi między prostaki²⁸⁵, że nic nie umiemy²⁸⁶.
 Wspinamy sie do nieba, Boże tajemnice
 Upatrując²⁸⁷, ale wzrok śmiertelnej żrzenice²⁸⁸

²⁶³człowieka zrzuciwszy* — pozbywszy się ludzkiej postaci, zrzuciwszy skażoną ludzką naturę. [przypis redakcyjny]

²⁶⁴wzięłaś na się postawę i piórka słowicze — takie przemiany są często opisywane w antycznej poezji i mit.; zdarzyło się to Filomeli, żonie Tereusa, króla Tracji. [przypis redakcyjny]

²⁶⁵w czyścju — słowa te odnoszą się prawdopodobnie do czyścica z religii chrześc., jednak niektórzy uczeni widzą tu aluzję do pogańskiego „czyścica” opisanego w *Eneidzie* Wergiliusza. [przypis redakcyjny]

²⁶⁶Czyś po śmierci tam poszła, kędyś pierwej była — prawdopodobnie słowa zgodne z obiegowym przekonaniem, że dusze wracają po śmierci tam, skąd przyszły, czyli do Boga. [przypis redakcyjny]

²⁶⁷na mą ciężką żalność (starop.) — abym ciężko żałował. [przypis redakcyjny]

²⁶⁸w onej dawnej swej całości (starop.) — z duszą i ciałem. [przypis redakcyjny]

²⁶⁹mara nikczemna* (starop.) — złudne widziadło, zjawia. [przypis redakcyjny]

²⁷⁰W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

²⁷¹fraszka cnota — cnota jest fraszką, cnota nic nie znaczy. [przypis redakcyjny]

²⁷²Brutus porażony — pokonany; Brutus, reprezentant cnót rzymskich, zabójca Juliusza Cezara (44 r. p.n.e.), został pokonany przez Oktawiana Augusta pod Filippi (42 r. p.n.e.). Po klęsce popełnił samobójstwo i miał wtedy powiedzieć: „O nędzna cnoto, byłaś tedy tylko słowem, a ja cię czciłem jako coś rzeczywistego, ty zaś byłaś niewolnicą Losu”. [przypis redakcyjny]

²⁷³przypadku złego — od złego przypadku. [przypis redakcyjny]

²⁷⁴nieznajomy* (starop.) — nieznan. [przypis redakcyjny]

²⁷⁵wróg* — tu: zła siła, diabelska siła, los, fatum, być może chodzi nawet o szatana. [przypis redakcyjny]

²⁷⁶ludzkie rzeczy (daw.) — sprawy ludzkie. [przypis redakcyjny]

²⁷⁷na pieczy (starop.) — w opiece (por. współczesne: mieć pieczę nad czymś). [przypis redakcyjny]

²⁷⁸więnie (forma starop.) — powieje, zawieje. [przypis redakcyjny]

²⁷⁹nie ulęże (forma starop.) — nie ulegnie w znaczeniu: nie schowa się, nie uchroni się. [przypis redakcyjny]

²⁸⁰praw li, krzyw li (starop.) — czy to sprawiedliwy, czy to niesprawiedliwy. [przypis redakcyjny]

²⁸¹bez braku* (starop.) — bez wyboru, bez wyjątku. [przypis redakcyjny]

²⁸²dosięże (forma starop.) — dosięgnie. [przypis redakcyjny]

²⁸³przedsię (starop.) — mimo to, jednak. [przypis redakcyjny]

²⁸⁴udać* — zalecić, przemycić coś, co nie ma prawdziwej wartości; *rozumy swoje przedsię udać chcemy*: przecież chcemy udawać rozumnych, rozsądnych. [przypis redakcyjny]

²⁸⁵hardzi między prostaki — dumni między prostakami. [przypis redakcyjny]

²⁸⁶że* — tu: choć. [przypis redakcyjny]

²⁸⁷upatrując — podpatrując. [przypis redakcyjny]

²⁸⁸żrzenice (starop. forma D. lp rodz. ż.) — żrenicy. [przypis redakcyjny]

Tępy na to; sny lekkie²⁸⁹, sny płocze²⁹⁰ nas bawią²⁹¹,
Które się nam podobno²⁹² nigdy nie wyjawia.
Żałości, co mi czynisz? Owa²⁹³ już oboje
Mam stracić — i pociechę, i baczenie²⁹⁴ swoje?

Tren XII²⁹⁵

Żaden ociec²⁹⁶ podobno barziej²⁹⁷ nie miłował
Dziecięcia, żaden barziej nad mię nie żałował²⁹⁸.
A też ledwie się kiedy²⁹⁹ dziecię urodziło,
Co by łaski rodziców swych tak godne było³⁰⁰:
Ochędożne³⁰¹, posłuszne, karne, niepieszczone³⁰²,
Śpiewać, mówić, rymować, jako co uczone³⁰³;
Każdego ukłon trafić³⁰⁴, wyrazić postawę³⁰⁵,
Obyczaje panięńskie umieć i zabawę³⁰⁶.
Roztropne, obyczajne³⁰⁷, ludzkie, nierzewniwe³⁰⁸,
Dobrowolne³⁰⁹, układny³¹⁰, skromne³¹¹ i wstydlive.
Nigdy ona po ranu karmie nie wspomniła³¹²,
Aż pierwjej Bogu swoje modlitwy oddała.
Nie poszła spać, aż pierwjej matkę pozdrowiła
I zdrowie rodziców swych Bogu poruczyła³¹³.
Zawždy przeciwko ojcu³¹⁴ wszytki przebyć progi,
Zawždy się uradować i przywitać z drogi.
Każdej roboty pomóc³¹⁵, do każdej posługi
Upредить było wszytki rodziców swych sługi³¹⁶.
A to w tak małym wieku³¹⁷ sobie poczyniała,
Że więcej nad trzydzieści miesięcy nie miała.
Tak wiele cnót jej młodość i takich dzielności

²⁸⁹lekki* (starop.) — posiadający małą wartość. [przypis redakcyjny]

²⁹⁰płochy (starop.) — niestały, posiadający małą wartość. [przypis redakcyjny]

²⁹¹bawić* (daw.) — zaprzętać uwagę, tu: zwodzić. [przypis redakcyjny]

²⁹²podobno (starop.) — może, prawdopodobnie. [przypis redakcyjny]

²⁹³owa (starop.) — słowo wyrażające możliwość, że coś się stanie. [przypis redakcyjny]

²⁹⁴baczenie (starop.) — rozum, rozsądek. [przypis redakcyjny]

²⁹⁵W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

²⁹⁶ociec (starop.) — ojciec. [przypis redakcyjny]

²⁹⁷barziej (starop.) — bardziej. [przypis redakcyjny]

²⁹⁸żałować — tu: oplakiwać. [przypis redakcyjny]

²⁹⁹ledwie się kiedy (starop.) — rzadko się kiedy. [przypis redakcyjny]

³⁰⁰łaski godne — godne serdeczności, życzliwości, miłości. [przypis redakcyjny]

³⁰¹ochędożny (starop.) — schludny, czysty. [przypis redakcyjny]

³⁰²niepieszczony — nie rozpieszczony. [przypis redakcyjny]

³⁰³jako co uczone (starop.) — jakby specjalnie uczone lub: jak ktoś, kogo uczono. [przypis redakcyjny]

³⁰⁴ukłon trafić — naśladować ukłony. [przypis redakcyjny]

³⁰⁵wyrazić postawę — przedstawić czyjeś zachowanie się, naśladować je. [przypis redakcyjny]

³⁰⁶zabawa* (daw.) — zajęcie. [przypis redakcyjny]

³⁰⁷obyczajny (daw.) — grzeczny; znający obyczaje. [przypis redakcyjny]

³⁰⁸nierzewniwy (starop.) — nieplacziwy. [przypis redakcyjny]

³⁰⁹dobrowolny* (starop.) — chętny, posłuszny, pełny dobrej woli. [przypis redakcyjny]

³¹⁰układny (daw.) — zgodliwy, grzeczny. [przypis redakcyjny]

³¹¹skromny — w znaczeniu współczesnym lub: spokojny, pokorny. [przypis redakcyjny]

³¹²po ranu karmie nie wspomniła — z rana nie dopominała się o jedzenie; *karmia* (starop.): pokarm, dziś tylko o pokarmie dla zwierząt mówi się karma. [przypis redakcyjny]

³¹³poruczyć (daw.) — powierzyć. [przypis redakcyjny]

³¹⁴przeciwko ojcu* — tu: naprzeciw ojcu, w kierunku ojca, na spotkanie ojca. [przypis redakcyjny]

³¹⁵Każdej roboty pomóc (starop.) — pomóc w każdej robocie, przy każdej robocie. [przypis redakcyjny]

³¹⁶Upредить (...) wszytki rodziców swych sługi (starop.) — upредить w wykonywaniu posług służbę swych rodziców. [przypis redakcyjny]

³¹⁷w tak małym wieku — w tak młodym, delikatnym wieku. [przypis redakcyjny]

Nie mogła znieść: upadła od swej[że] bujności³¹⁸,
 Żniwa nie doczekawszy. Kłosie mój jedyny
 Jeszcześ mi się był nie zstał³¹⁹, a ja twej godziny
 Nie czekając³²⁰, znowu cię w smutną ziemię sięję,
 Ale pospołu z tobą grzebę³²¹ i nadzieję,
 Bo już nigdy nie wznidziesz³²² ani przed mojema
 Wiekom wiecznie³²³ zakwitniesz smutnemi oczema³²⁴.

Tren XIII³²⁵

Moja wdzięczna³²⁶ Orszulo, bodaj ty mnie była
 Albo nie umierała lub się nie rodziła.
 Małe pociechy płacę wielkim żalem swoim
 Za tym nieodpowiednym pożegnaniem³²⁷ twoim.
 Omyliłaś mię³²⁸ jako nocny sen znikomy³²⁹,
 Który wielkością³³⁰ złota cieszy zmysł³³¹ łakomy³³²,
 Potym nagle uciecze³³³, a temu na jawi³³⁴
 Z onych skarbów jeno chęć a żądzą³³⁵ zostawi.
 Takeś ty mnie, Orszulo droga, uczyniła:
 Wielkieś nadzieje w moim sercu roznieciła,
 Potymeś mię smutnego nagle odbieżała³³⁶
 I wszystkie moje z sobą pociechy zabrała.
 Wzięłaś mi, zgoła mówiąc³³⁷, dusze połowicę³³⁸,
 Ostatek przy mnie został na wieczną tesknicę³³⁹.
 Tu mi kamień, murarze, ciosany połóście,
 A na nim tę nieszczesną pamiątkę³⁴⁰ wydróźcie³⁴¹:
 ORSZULA KOCHANOWSKA TU LEŻY, KOCHANIE³⁴²
 OJCOWE ALBO RACZEJ PŁACZ I NARZEKANIE.

³¹⁸bujność — obfitość plonu, wybujałość. [przypis redakcyjny]

³¹⁹nie zstał się (starop.) — nie dojrzał. [przypis redakcyjny]

³²⁰twej godziny nie czekając — nie czekając na właściwą dla ciebie chwilę (aż staniesz się dorosła). [przypis redakcyjny]

³²¹grzebę (forma starop.) — grzebię. [przypis redakcyjny]

³²²nie wznidziesz (forma starop.) — nie wzejdziesz. [przypis redakcyjny]

³²³wiekom wiecznie (starop.) — po wiek wieków, na wiek wieków. [przypis redakcyjny]

³²⁴przed mojema (...) oczema (starop.) — przed moimi oczami. [przypis redakcyjny]

³²⁵W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

³²⁶wdzięczny* (starop.) — miły, przyjemny. [przypis redakcyjny]

³²⁷pożegnaniem (starop. forma N.) — pożegnaniem; *za tym nieodpowiednim pożegnaniem*: z powodu tego nie zapowiedzianego, niewłaściwego pożegnania. [przypis redakcyjny]

³²⁸omyliłaś mię (starop.) — zwiódłaś mnie, zmyliłaś mnie. [przypis redakcyjny]

³²⁹sen znikomy — znikający, nieuchwytny. [przypis redakcyjny]

³³⁰wielkość* — wielka ilość. [przypis redakcyjny]

³³¹zmysł — tu w znaczeniu ogólnym: zmysły. [przypis redakcyjny]

³³²łakomy (daw.) — pożądlivy, chciwy. [przypis redakcyjny]

³³³ucieczce (forma starop.) — ucieknie. [przypis redakcyjny]

³³⁴na jawi (forma starop.) — na jawie. [przypis redakcyjny]

³³⁵żądzę (starop.; tu forma B. lp: żądzą) — namiętne pragnienie. [przypis redakcyjny]

³³⁶odbieżała (forma starop.) — odbiegła; por. „bieżeć” [np. Tren XVI: „śmierć (...) k nam bieży”]. [przypis redakcyjny]

³³⁷zgoła mówiąc — mówiąc bez ogródek, mówiąc wprost. [przypis redakcyjny]

³³⁸dusze połowicę (starop.) — połowę duszy. [przypis redakcyjny]

³³⁹tesknica (starop.) — tęsknota, żal. [przypis redakcyjny]

³⁴⁰pamiątka* (daw.) — upamiętniający znak (dziś znaczenie węższe); *nieszczesna pamiątka*: znak świadczący o nieszczęściu i upamiętniający je. [przypis redakcyjny]

³⁴¹wydróźcie (forma starop.) — wyłóbcie, wyrzycie, wydrąźcie. [przypis redakcyjny]

³⁴²kochanie — przedmiot miłości, a zarazem miłość. [przypis redakcyjny]

OPAKEŚ TO, NIEBACZNA³⁴³ ŚMIERCI, UDZIAŁAŁA³⁴⁴:
NIE JĄC ONEJ, ALE MNIE ONA PŁAKAĆ MIAŁA.

Tren XIV³⁴⁵

Gdzie te wrota nieszczesne³⁴⁶, któremi przed laty
Puszczał się w ziemię³⁴⁷ Orfeusz³⁴⁸, szukając swej straty,
Żebych³⁴⁹ ja też tąż ścieżką swej namilszej córy
Poszedł szukać i on³⁵⁰ bród mógł przebyć, przez który
Srogi jakiś przewoźnik wozi blade cienie³⁵¹
I w lasy niewesołe cyprysowe³⁵² żenie³⁵³.
A ty mię nie zostawaj³⁵⁴, wdzięczna³⁵⁵ lutni³⁵⁶ moja,
Ale ze mną pospołu³⁵⁷ pódź³⁵⁸ aż do pokoja³⁵⁹
Surowego Plutona³⁶⁰: owa³⁶¹ go [to] łzami,
To temi żalosnemi zmiękczywa³⁶² pieśniami,
Że mi moję namilszą dziewczkę jeszcze wróci,
A ten nieuśmierzony³⁶³ we mnie żal ukróci³⁶⁴.
Zginać ci mu nie może; tuć się wszystkim zostać,
Niech się tylko niedoszłej³⁶⁵ jagodzie da dostać³⁶⁶.
Gdzie by³⁶⁷ też tak kamienne ten Bóg serce nosił,
Żeby tam smutny człowiek już nic nie uprosił.

³⁴³niebaczny (starop.) — nie mający baczenia na coś, czyli nie zwracający na coś uwagi, nieuważny, tu: nie przestrzegający ustalonego porządku rzeczy. [przypis redakcyjny]

³⁴⁴opakeś to (...) udziałała (starop.) — postąpiłaś na opak, przewrotnie, wbrew naturalnemu porządkowi rzeczy. [przypis redakcyjny]

³⁴⁵W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

³⁴⁶wrota nieszczesne — były one nieszczesne, gdyż ci którzy przez nie przechodzili byli nieszczęśliwi, gdyż pozbawieni największego dobra: życia. [przypis redakcyjny]

³⁴⁷Puszczał się w ziemię — wyprawił się w głąb ziemi, w drogę pod ziemię. [przypis redakcyjny]

³⁴⁸Orfeusz — w mit. gr. poeta tracki, który potrafił poruszyć za pomocą swej muzyki nawet rzeczy nieożywione. Kiedy zmarła jego żona Eurydyka udał się do podziemi i tak oczarował Plutona, że uwolnił on Eurydykę pod warunkiem, że Orfeusz nie odwróci się, dopóki nie wyjdą na ziemię. Kiedy już mieli postawić swe stopy na ziemi, Orfeusz odwrócił się i Eurydyka natychmiast zniknęła. Ogromny żal Orfeusza po powtórnej stracie żony tak rozwścieczył trackie kobiety, że w czasie jednej z orgii z okazji bachanaliów rozerwały go na strzępy. [przypis redakcyjny]

³⁴⁹żebych (starop.) — żebym. [przypis redakcyjny]

³⁵⁰on* — tu: ten. [przypis redakcyjny]

³⁵¹bród (...) przez który/ Srogi jakiś przewoźnik wozi blade cienie — srogi przewoźnik: Charon. [przypis redakcyjny]

³⁵²cyprys — drzewo żalobne, poświęcone przez Rzymian Plutonowi, ponieważ raz ścięte nie odrasta; uważa się, że było kiedyś używane do wyrobu trumien; Grecy i Rzymianie kładli do trumien gałązki cyprysu; jest to drzewo cmentarne. [przypis redakcyjny]

³⁵³żenie (forma starop.) — gna, pędzi. [przypis redakcyjny]

³⁵⁴nie zostawaj — nie zostawiaj, nie opuszczaj. [przypis redakcyjny]

³⁵⁵wdzięczny* (starop.) — miły, przyjemny. [przypis redakcyjny]

³⁵⁶lutni (starop.; W. lp) — lutnio. [przypis redakcyjny]

³⁵⁷pospołu (daw.) — razem, wspólnie (por. rzadko już używany wyraz spółem: razem). [przypis redakcyjny]

³⁵⁸pódź (forma starop.) — pójdz, chodź. [przypis redakcyjny]

³⁵⁹do pokoja (forma starop.) — do pokoju. [przypis redakcyjny]

³⁶⁰Pluton — w mit. rz. władca świata podziemnego, syn Saturna, brat Jupitera i mąż Prozerpiny (gr. Persefony). [przypis redakcyjny]

³⁶¹owa (starop.) — słowo wyrażające możliwość, że coś się stanie. [przypis redakcyjny]

³⁶²zmiękczywa (forma starop., tzw. liczba podwójna) — zmiękczymy (ja i moja lutnia). [przypis redakcyjny]

³⁶³nieuśmierzony (starop.) — taki, który nie da się uśmierzyć, opanować. [przypis redakcyjny]

³⁶⁴ukróci — zmniejszyć, powstrzymać. [przypis redakcyjny]

³⁶⁵niedoszły (starop.) — niedojrzały. [przypis redakcyjny]

³⁶⁶dostać* (starop.) — dojrzeć. [przypis redakcyjny]

³⁶⁷gdzieby (starop.) — jakżeby, niepodobna by. [przypis redakcyjny]

Cóż temu rzec?³⁶⁸ Więc tamże już za jedną drogą³⁶⁹
Zostać, a z duszą zaraz³⁷⁰ zewlec³⁷¹ troskę srogą.

Tren XV³⁷²

Erato³⁷³ złotowłosa i ty, wdzięczna³⁷⁴ lutni³⁷⁵,
Skąd pociechę w swych troskach biorą ludzie smutni,
Uspokójcie na chwilę strapioną myśl³⁷⁶ moję,
Póki jeszcze kamienny w polu słup nie stoję³⁷⁷,
Lejąc ledwe³⁷⁸ nie krwawy płacz przez marmór³⁷⁹ żywy³⁸⁰,
Żalu ciężkiego pamięć³⁸¹ i znak nieszczęśliwy.
Mylę sie, czyli³⁸² patrząc na ludzkie przygody
Skromniej człowiek uważa³⁸³ i swe własne szkody?
Nieszczesna matko³⁸⁴ (jesli przyczytać³⁸⁵ możemy
Nieszczęściu, co prze³⁸⁶ głupi rozum swój cierpiemy),
Gdzie teraz twych siedm³⁸⁷ synów i dziewczek tak wiele³⁸⁸?
Gdzie pociecha? Gdzie radość i twoje wesele?
Widzę czternaście mogił; a ty nieszczęśliwa
I podobno tak długo nad wolą³⁸⁹ swą żywa Obląpiasz zimne groby, w których (ach
niebogo!) Składłaś³⁹⁰ dziecięcki swoje zagubione³⁹¹ srogo.
Takie więc kwiaty leżą kosą podsieczone
Albo deszczem gwałtownym na ziemię złożone.
W którą nadzieję żywiesz?³⁹² Czego czekasz więcej?
Czemu śmiercią żalości nie zbywasz³⁹³ co pręcęj³⁹⁴?
A wasze prętkie³⁹⁵ strzały albo łuk co czyni

³⁶⁸Cóż temu rzec? (starop.) — co na to powiedzieć; pytanie retoryczne, sugerujące bezradność. [przypis redakcyjny]

³⁶⁹za jedną drogą — jednocześnie. [przypis redakcyjny]

³⁷⁰zaraz* — jednocześnie, za jednym razem. [przypis redakcyjny]

³⁷¹zewlec (starop.) — zrzucić, zdjąć. [przypis redakcyjny]

³⁷²W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

³⁷³Erato — jedna z dziewięciu Muz, Muza poezji miłosnej zazwyczaj przedstawiana z lirą. [przypis redakcyjny]

³⁷⁴wdzięczny* (starop.) — miły, przyjemny. [przypis redakcyjny]

³⁷⁵lutni (tu daw. forma W. lp) — dziś: lutnio. [przypis redakcyjny]

³⁷⁶strapiona myśl — strapiony umysł, duszę. [przypis redakcyjny]

³⁷⁷póki jeszcze kamienny w polu słup nie stoję — dopóki jeszcze nie zamieniłem się w kamień; zob. też w. 25 o skamieniałej Niobe. [przypis redakcyjny]

³⁷⁸ledwe (starop.) — ledwie, zaledwie. [przypis redakcyjny]

³⁷⁹marmór — daw. pisownia wyrazu marmur. [przypis redakcyjny]

³⁸⁰marmór żywy — żyjący marmur. [przypis redakcyjny]

³⁸¹pamięć* — tu: znak upamiętniający lub pamiętanie. [przypis redakcyjny]

³⁸²czyli* (starop.) — czy też. [przypis redakcyjny]

³⁸³uważać* (starop.) — dostrzegać i oceniać. [przypis redakcyjny]

³⁸⁴Nieszczesna matko — apostrofa do Niobe. [przypis redakcyjny]

³⁸⁵przyczytać (starop.) — przypisać. [przypis redakcyjny]

³⁸⁶prze — przez. [przypis redakcyjny]

³⁸⁷siedm — daw. forma wyrazu siedem. [przypis redakcyjny]

³⁸⁸tak wiele* (daw.) — tyle samo, drugie tyle. [przypis redakcyjny]

³⁸⁹nad wolą* (starop.) — wbrew woli. [przypis redakcyjny]

³⁹⁰skłaść (forma starop.) — złożyć. [przypis redakcyjny]

³⁹¹zagubiony — tu: pomordowany, unicestwiony. [przypis redakcyjny]

³⁹²w którą nadzieję żywiesz? (starop.) — jaką nadzieją żyjesz? [przypis redakcyjny]

³⁹³nie zbywasz (starop.) — nie pozbywasz (się). [przypis redakcyjny]

³⁹⁴pręcęj (starop.) — daw. pisownia wyrazu prędzej. [przypis redakcyjny]

³⁹⁵prętki (starop.) — daw. pisownia wyrazu prędkki. [przypis redakcyjny]

Niepochybny³⁹⁶, o Febe³⁹⁷ i mściwa bogini³⁹⁸?
 Albo z gniewu (bo winna), albo więc z lutości³⁹⁹
 Dokonajcie⁴⁰⁰, prze Boga⁴⁰¹, jej biednej starości.
 Nowa pomsta⁴⁰², nowa kaźń⁴⁰³ hardą⁴⁰⁴ myśl potkała⁴⁰⁵:
 Dzieatek płacząc, Nijobe⁴⁰⁶ sama skamieniała
 I stoi na Sypilu⁴⁰⁷ marmór nieprzetrwany⁴⁰⁸,
 Jednak i pod kamieniem żywią⁴⁰⁹ skryte rany.
 Jej bowiem łyzy serdeczne skałę przenikają
 I przeźroczyście z góry strumieniem spadają,
 Skąd zwierzę⁴¹⁰ i ptactwo⁴¹¹ pije; a ta w wiecznym pęciu⁴¹²
 Tkwi⁴¹³ w rogu skały wiatrom szalonym⁴¹⁴ na wstręcie⁴¹⁵.
 Ten grób nie jest na martwym, ten martwy nie w grobie,
 Ale samże jest martwym, samże grobem sobie.

Tren XVI⁴¹⁶

Nieszczęściu kwoli⁴¹⁷ a swojej żalności,
 Która mię prawie przejmując do kości,
 Lutnią⁴¹⁸ i wdzięczny rym porzucić muszę,
 Ledwie⁴¹⁹ nie duszę⁴²⁰.

Żywem⁴²¹, czy mię sen obłudny⁴²² frasuje?
 Który kościanym oknem⁴²³ wylatuje,
 A ludzkie myśli tym i owym bawi,
 Co błąd na jawi⁴²⁴.

³⁹⁶niepochybny (starop.) — nie chybający, ten który nie chybia (celu). [przypis redakcyjny]

³⁹⁷Febe — Febusie; Febus (Apollo) w mit. gr. syn Zeusa i Latony, czasami utożsamiany z bogiem słońca Heliosem; był bogiem muzyki, poezji, łucznictwa, prorocत्व i sztuki lekarskiej. [przypis redakcyjny]

³⁹⁸mściwa bogini — Diana, staroż. bogini rz. utożsamiana z gr. Artemidą; uważana za boginię księżycy, polowania i lasów. [przypis redakcyjny]

³⁹⁹lutość* (starop.) — litość (obecnie rzadko używa się wyrazu luty w znaczeniu srogi; por. nazwę drugiego miesiąca w roku). [przypis redakcyjny]

⁴⁰⁰dokonać* (daw.) — położyć kres. [przypis redakcyjny]

⁴⁰¹prze Boga — przez Boga, na Boga. [przypis redakcyjny]

⁴⁰²pomsta — zemsta (zob. współczesne wyrażenie pomścić kogoś). [przypis redakcyjny]

⁴⁰³kaźń (daw.) — męka, kara. [przypis redakcyjny]

⁴⁰⁴hardy — dumny. [przypis redakcyjny]

⁴⁰⁵potkała (forma starop.) — spotkała. [przypis redakcyjny]

⁴⁰⁶Nijobe — forma wyrazu Niobe utworzona dla rytmu. [przypis redakcyjny]

⁴⁰⁷na Sypilu — Sipylos (łac.), Sypilos (gr.): góra w Azji Mniejszej, na którą została przeniesiona przez trąbę powietrzną skamieniała Niobe. [przypis redakcyjny]

⁴⁰⁸nieprzetrwany (starop.) — taki, którego nie można przetrwać, trwający wiecznie. [przypis redakcyjny]

⁴⁰⁹żywią (forma starop.) — żyją. [przypis redakcyjny]

⁴¹⁰zwierzę (starop.) — zwierzę. [przypis redakcyjny]

⁴¹¹ptactwo (starop.) — ptactwo, ptaki. [przypis redakcyjny]

⁴¹²w wiecznym pęciu (forma starop.) — w wiecznych pętach, więzacz; *pęto*: więzy. [przypis redakcyjny]

⁴¹³tkwić — tu: sterczeć, być na widoku. [przypis redakcyjny]

⁴¹⁴szalony — tu: bardzo wielki, przekraczający normę. [przypis redakcyjny]

⁴¹⁵tkwi na wstręciu (starop.) — stanowi przeszkodę, zawadę. [przypis redakcyjny]

⁴¹⁶W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁴¹⁷kwoli (starop.) — ze względu na, z powodu. [przypis redakcyjny]

⁴¹⁸lutnią — lutnię. [przypis redakcyjny]

⁴¹⁹ledwie — ledwie, niemal. [przypis redakcyjny]

⁴²⁰porzucić (...) duszę — umrzeć. [przypis redakcyjny]

⁴²¹żywym — czy jestem przytomny? [przypis redakcyjny]

⁴²²sen obłudny — sen zwodniczy, fałszywy. [przypis redakcyjny]

⁴²³kościanym oknem — w mit. gr. i rz. istnieją dwie bramy poprzez które sny wychodzą z podziemia; złudne sny przechodzą przez bramę z kości słoniowej, a sny prawdziwe przez bramę z rogu. [przypis redakcyjny]

⁴²⁴A ludzkie myśli (...) na jawi — zajmuje myśli ludzkie tym, co na jawie, czyli w rzeczywistości okazuje się nieprawdziwe, złudne. [przypis redakcyjny]

O błędzie ludzki⁴²⁵, o szalone dumy⁴²⁶,
Jako to łącno⁴²⁷ pisać się z rozumy⁴²⁸,
Kiedy po wolej świat mamy⁴²⁹, a głowa
Człowieku zdrowa⁴³⁰.

W dostatku będąc, ubóstwo chwalemy⁴³¹,
W rozkoszy⁴³² żalność lekce szacujemy⁴³³,
A póki wełny skąpej prządce⁴³⁴ zostaje⁴³⁵,
Śmierć nam za jaje⁴³⁶.

Lecz kiedy nędza albo żal przypadnie⁴³⁷,
Ali⁴³⁸ żyć nie tak jako mówić snadnie⁴³⁹,
A śmierć dopiero w ten czas nam należy⁴⁴⁰,
Gdy już k nam bieży⁴⁴¹.

Przecz⁴⁴² z płaczem idziesz, Arpinie⁴⁴³ wymowny⁴⁴⁴,
Z milej ojczyzny? Wszak nie Rzym budowny⁴⁴⁵,
Ale świat wszystek Miastem⁴⁴⁶ jest mądrymu
Widzeniu⁴⁴⁷ twemu⁴⁴⁸.

Czemu tak barzo⁴⁴⁹ córki swej żalujesz?
Wszak się ty tylko sromoty⁴⁵⁰ wiarujesz⁴⁵¹;
Insze wszelakie u ciebie przygody
Ledwe nie gody⁴⁵².

⁴²⁵błąd ludzki — fałszywa, nieprawdziwa myśl ludzka, głupota ludzka. [przypis redakcyjny]
⁴²⁶szalone dumy — głupie, szalone myśli. [przypis redakcyjny]
⁴²⁷łącno — łątowo. [przypis redakcyjny]
⁴²⁸pisać się z rozumy — popisywać się rozumem. [przypis redakcyjny]
⁴²⁹Kiedy po wolej świat mamy — kiedy świat jest przychylny naszej woli, naszym życzeniom. [przypis redakcyjny]
⁴³⁰głowa (...) zdrowa* — głowa wolna od kłopotów, zmartwień. [przypis redakcyjny]
⁴³¹chwalemy — chwalimy. [przypis redakcyjny]
⁴³²rozkosz — przyjemność życia. [przypis redakcyjny]
⁴³³lekce szacować — lekceważyć. [przypis redakcyjny]
⁴³⁴skąpa prządka — parka, jedna z trzech mitologicznych bogiń przeznaczenia (Atropos, Kłoto, Lachesis), przędących nić ludzkiego życia i arbitralnie decydujących o ludzkim życiu i śmierci. [przypis redakcyjny]
⁴³⁵zostaje — wystarcza. [przypis redakcyjny]
⁴³⁶za jaje — za nic, czyli za rzecz wartości jaja (w XVI w. jaja były wyjątkowo tanie). [przypis redakcyjny]
⁴³⁷przypadnie — stanie się, zdarzy się. [przypis redakcyjny]
⁴³⁸ali — ale oto, ale tymczasem, ale wtedy. [przypis redakcyjny]
⁴³⁹snadnie (starop.) — łątowo. [przypis redakcyjny]
⁴⁴⁰śmierć nam należy — śmierć nas dotyczy (liczymy się z nią i nie gardzimy nią; por. współczesne wyrażenie: coś się należy komuś). [przypis redakcyjny]
⁴⁴¹bieżeć (tu forma 3 os. lp: bieży) — podążać, iść. [przypis redakcyjny]
⁴⁴²przecz (starop.) — dłaczego, czemu. [przypis redakcyjny]
⁴⁴³Arpin — pochodzący z Arpinum w Lacjum rzymski pisarz, mówca i filozof, zwolennik filozofii stoickiej Marcus Tullius Cicero (106–43 r. p.n.e.). [przypis redakcyjny]
⁴⁴⁴wymowny* — od wyrazu: wymowa oznaczającego retorykę, oratorstwo; Cicero znany był jako znakomity mówca. [przypis redakcyjny]
⁴⁴⁵budowny — okazale, pięknie zbudowany. [przypis redakcyjny]
⁴⁴⁶Miasto — chodzi o Rzym (łac. *Urbs*). [przypis redakcyjny]
⁴⁴⁷widzenie — zdanie, sąd, opinia, sposób widzenia różnych spraw. [przypis redakcyjny]
⁴⁴⁸Wszak nie Rzym (...) twemu — Cicero głosił, że dla mędrca cały świat jest domem, więc wygnanie nie jest wielkim nieszczęściem; gdy jego wygnano z Rzymu, bardzo rozpaczał. [przypis redakcyjny]
⁴⁴⁹barzo — bardzo. [przypis redakcyjny]
⁴⁵⁰sromota (starop.) — hańba. [przypis redakcyjny]
⁴⁵¹wiarować się (starop.) — strzec się, unikać. [przypis redakcyjny]
⁴⁵²gody* — radość, wesele; w. 25–28: Cicero głosił, że mędrzec powinien ze spokojem przyjmować wszystkie nieszczęścia, unikając jedynie hańby. Gdy jednak umarła jego córka Tulia, przeżył to głęboko. [przypis redakcyjny]

Śmierć, mówisz, straszna tylko niezbożnemu⁴⁵³;
Przecze⁴⁵⁴ sie tobie umrzeć cnotliwemu
Nie chciało, kiedyś prze dotkliwą⁴⁵⁵ mowę
Miał podać głowę⁴⁵⁶?

Wywiódłeś wszystkim, nie wywiódłeś sobie⁴⁵⁷;
Łacniej rzec⁴⁵⁸, widzę, niż czynić i tobie⁴⁵⁹,
Pióro anielskie; duszę toż⁴⁶⁰ w przygodzie,
Co i mnie bodzie⁴⁶¹.

Człowiek nie kamień, a jako sie stawia
Fortuna, takich myśli nas nabawi.
Przeklęte szczęście⁴⁶²! Czy snąć⁴⁶³ gorzej duszy,
Kto rany ruszy?

Czasie, pożądną⁴⁶⁴ ojczyznę niepamięci,
W co ani rozum, ani trafią⁴⁶⁵ święci,
Zgój smutne serce, a ten żal surowy
Wybij mi z głowy.

Tren XVII⁴⁶⁶

Pańska ręka mię dotknęła,
Wszystką mi radość odjęła.
Ledwie w sobie czuję duszę⁴⁶⁷
I tę podobno dać muszę⁴⁶⁸.

Lubo⁴⁶⁹ wstając, gore jaśnie⁴⁷⁰,
Lubo padnąc, słońce gaśnie⁴⁷¹,
Mnie jednak serce boli,
A nigdy sie nie utoli⁴⁷².

Oczu nigdy nie osuszę
I tak wiecznie płakać muszę.
Muszę płakać; o mój Boże,
Kto sie przed Tobą skryć może?

⁴⁵³niezbożny — niecnotliwy (por. współczesny wyraz bezbożny). [przypis redakcyjny]

⁴⁵⁴przecze — czemu więc. [przypis redakcyjny]

⁴⁵⁵dotkliwy — ostry. [przypis redakcyjny]

⁴⁵⁶podać głowę* — dać głowę, stracić życie. [przypis redakcyjny]

⁴⁵⁷wywiódłeś — wywiódłeś, udowodniłeś. [przypis redakcyjny]

⁴⁵⁸łacniej rzec — łatwiej mówić. [przypis redakcyjny]

⁴⁵⁹w. 29-32 — Ciceró wygłosił cykl ostrych przemówień przeciwko wpływowemu politykowi, Markowi Antoniuszowi. Został zamordowany z polecenia Antoniusza, choć za wszelką cenę starał się uniknąć śmierci. [przypis redakcyjny]

⁴⁶⁰toż — to samo. [przypis redakcyjny]

⁴⁶¹bodzie — dręczy. [przypis redakcyjny]

⁴⁶²szczęście* — szczęście, dola, los, fortuna. [przypis redakcyjny]

⁴⁶³snąć (starop.) — przecieżyć, może, podobno. [przypis redakcyjny]

⁴⁶⁴pożądną — pożądaną, upragnioną. [przypis redakcyjny]

⁴⁶⁵W co (...) trafią — trafić w coś*: potrafić coś. [przypis redakcyjny]

⁴⁶⁶W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁴⁶⁷Ledwie (...) czuję duszę — ledwie żyję. [przypis redakcyjny]

⁴⁶⁸i tę [duszę] oddać muszę — muszę oddać życie, umrzeć. [przypis redakcyjny]

⁴⁶⁹Lubo (...) lubo — Czy (...) czy. [przypis redakcyjny]

⁴⁷⁰gore jaśnie — jasno goreje, płonie, świeci. [przypis redakcyjny]

⁴⁷¹padnąc (...) gaśnie — gaśnie zapadając (za horyzont), zachodząc. [przypis redakcyjny]

⁴⁷²utolić (tu forma 3 os. lp cz. przysz.: utoli) — utulić, ukoić. [przypis redakcyjny]

Próżno⁴⁷³ morzem nie pływamy,
Próżno w bitwach nie bywamy:
Ugodzi nieszczęście wszędzie,
Choć podobieństwa⁴⁷⁴ nie będzie.

Wiódłem⁴⁷⁵ swój żywot tak skromnie,
Ze ledwie kto wiedział o mnie,
A zazdrość i złe przygody
Nie miały mi w co dać szkody⁴⁷⁶.

Lecz Pan, który gdzie tknąć⁴⁷⁷ widzi,
A z przestrogi⁴⁷⁸ ludzkiej szydzi,
Zadał mi raz⁴⁷⁹ tym znaczniejszy⁴⁸⁰,
Czymem już był bezpieczniejszy⁴⁸¹.

A rozum, który w swobodzie⁴⁸²
Umiał mówić o przygodzie,
Dziś ledwe sam wie o sobie:
Tak mię podparł w mej chorobie.

Czasem by się chciał poprawić,
A mnie ciężkiej troski zbawić,
Ale gdy siedzie na wadze,
Żalu ruszyć nie ma władze⁴⁸³.

Próżne to ludzkie wywody,
Żeby szkodą nie zwać szkody;
A kto się w nieszczęściu śmieje,
Ja bych tak rzekł, że szaleje.

Kto zaś na płacz lekkość wkłada⁴⁸⁴,
Słyszę dobrze, co powiada,
Lecz się tym żal nie hamuje⁴⁸⁵,
Owszem, większy przystępuje.

Bo mając zranioną duszę,
Rad i nierad płakać muszę;
Co snać nie cześć, to ku szkodzie
I zelżywość⁴⁸⁶ serce bodzie.

Lekarstwo to, prze Bóg żywy⁴⁸⁷,
Ciężkie na umysł troskliwy⁴⁸⁸;

⁴⁷³próżno — na próżno. [przypis redakcyjny]

⁴⁷⁴podobieństwo* — możliwość, prawdopodobieństwo. [przypis redakcyjny]

⁴⁷⁵wiódłem — wiodłem. [przypis redakcyjny]

⁴⁷⁶nie miały mi w co dać szkody — nie miały powodu, by mi uczynić szkodę. [przypis redakcyjny]

⁴⁷⁷tknąć — doświadczyć. [przypis redakcyjny]

⁴⁷⁸przestrogi* — ostrożności. [przypis redakcyjny]

⁴⁷⁹raz — cios (por. razić, otrzymywać razy). [przypis redakcyjny]

⁴⁸⁰znaczniejszy — większy, dotkliwszy. [przypis redakcyjny]

⁴⁸¹Czymem już był bezpieczniejszy — im bardziej czulem się bezpieczny. [przypis redakcyjny]

⁴⁸²w swobodzie — gdy był wolny (swobodny) od trosk i cierpień. [przypis redakcyjny]

⁴⁸³gdy siedzie na wadze (...) ma władze — gdy żal i rozum umieścimy na szalach wagi, rozum nie przeważy. [przypis redakcyjny]

⁴⁸⁴na płacz lekkość wkłada — lekceważy płacz. [przypis redakcyjny]

⁴⁸⁵się (...) żal nie hamuje — żal nie zmniejsza się. [przypis redakcyjny]

⁴⁸⁶nie cześć, zelżywość — despekt, dyshonor. [przypis redakcyjny]

⁴⁸⁷prze Bóg żywy — przez Boga żywego, na Boga żywego. [przypis redakcyjny]

⁴⁸⁸troskliwy* — strapiiony, zatroskany, ten, który ma wiele trosk. [przypis redakcyjny]

Kto przyjaciel zdrowia mego,
Wynajdzi⁴⁸⁹ co wolniejszego⁴⁹⁰.

A ja zatym łzy niech leją,
Bom stracił wszystkie nadzieję,
By mnie rozum miał ratować,
Bóg sam mocen⁴⁹¹ to hamować.

Tren XVIII⁴⁹²

My nieposłuszne, Panie, dzieci Twoje
W szczęśliwe czasy⁴⁹³ swoje
Rzadko Cię wspominamy,
Tylko rozkoszy zwykłych⁴⁹⁴ używamy.

Nie baczym⁴⁹⁵, że to z Twej łaski nam płynie,
A tak⁴⁹⁶, że prędko minie,
Kiedy⁴⁹⁷ po nas wdzięczności
Nie uznasz⁴⁹⁸, Panie, za Tve życzliwości⁴⁹⁹.

Miej nas na wodzy⁵⁰⁰, niech nas nie rozpycha⁵⁰¹
Docześna rozkosz licha⁵⁰².
Niechaj na Cię pomniemy⁵⁰³
Przynamniej w kaźni⁵⁰⁴, gdy w łasce nie chcemy.

Ale ojcowskim nas karz obyczajem⁵⁰⁵,
Boć przed Twym gniewem⁵⁰⁶ stajem⁵⁰⁷,
Tak jako śnieg niszczeje,
Kiedy mu słońce niebieskie dogrzeje.

Zgubisz nas prędko, wiekuisty⁵⁰⁸ Panie,
Jesli nad nami stanie
Twa ciężka Boska ręka;
Sama niełaska jest nam sroga męka⁵⁰⁹.

⁴⁸⁹wynajdzi (starop.; daw. forma W. lp) — wynajdź. [przypis redakcyjny]

⁴⁹⁰wolniejszy — łagodniejszy, lepszy. [przypis redakcyjny]

⁴⁹¹mocen — ma moc, siłę. [przypis redakcyjny]

⁴⁹²W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁴⁹³w szczęśliwe czasy — w szczęśliwych czasach. [przypis redakcyjny]

⁴⁹⁴zwykłych — tych, do których przywykliśmy. [przypis redakcyjny]

⁴⁹⁵baczyć (starop.; 1 os. lm: baczym) — dostrzegać. [przypis redakcyjny]

⁴⁹⁶a tak — tu: więc. [przypis redakcyjny]

⁴⁹⁷kiedy* — jeżeli. [przypis redakcyjny]

⁴⁹⁸po nas wdzięczności/ Nie uznasz — nie doznasz od nas wdzięczności. [przypis redakcyjny]

⁴⁹⁹życzliwość* — dobrodziejstwo. [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁰Miej nas na wodzy — trzymaj nas krótko, w karności i posłuszeństwie. [przypis redakcyjny]

⁵⁰¹rozpychać — czynić nadętym, pysznym. [przypis redakcyjny]

⁵⁰²lichy — mało warty, marny, przemijający. [przypis redakcyjny]

⁵⁰³na Cię pomniemy — pamiętamy o Tobie. [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁴kaźń — kara. [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁵ojcowskim (...) obyczajem — po ojcowsku, czyli surowo, ale z wyrozumiałością. [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁶przed (...) gniewem — wobec gniewu, w obliczu gniewu. [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁷stajem (1 os. lm cz. przysz.) — stopniejemy (por. czasownik tajać). [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁸wiekuisty — wieczny, wiecznie istniejący. [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁹jest nam sroga męka — jest dla nas srogą męką. [przypis redakcyjny]

Ale od wieku Twoja lutość⁵¹⁰ słyńie,
A pierwej świat zaginie,
Niż Ty wzgardzisz pokornym,
Chocia był długo przeciw Tobie spornym⁵¹¹.

Wielkie przed Tobą są występy⁵¹² moje,
Lecz miłosierdzie Twoje
Przewyssa wszytki złości:
Użyj dziś, Panie, nade mną litości⁵¹³.

Tren XIX albo Sen⁵¹⁴

Żalność moja długo w noc oczu mi nie dała
Zamknąć i zemdlonego⁵¹⁵ upokoić⁵¹⁶ ciała.
Ledwie mię na godzinę przed świtanim⁵¹⁷ swemi
Sen leniwy⁵¹⁸ obłąpił skrzydły czarnawemi⁵¹⁹.
Na ten czas sie matka własnie⁵²⁰ ukazała,
A na rękę Orszulę moję wdzięczna⁵²¹ miała,
Jaka⁵²² więc po paciorek do mnie przychodziła⁵²³,
Skoro z swego posłania rano sie ruszyła.
Giezlczko białe na niej, włoski pokręcone,
Twarz rumiana, a oczy ku śmiechu skłoniłone⁵²⁴.
Patrzę, co dalej będzie, aż matka tak rzecze:
«Spisz, Janie, czy cię żalność twoja zwykła piecze?»
Zatymem ciężko westchnął i tak mi sie zdało,
Żem sie ocknął; a ona, pomilczawszy mało⁵²⁵,
Znowu mówić poczęła: «Twój nieutulony⁵²⁶
Płacz, synu mój, przywiódł mię w te tu wasze strony
Z krain barzo dalekich, a lzy gorzkie twoje
Przeszły⁵²⁷ aż i umarłych tajemne pokoje.
Przyniosłam ci na rękę wdzięczną dziewczkę twoję,
Abyś ją mógł oglądać jeszcze, a tę swoję
Serdeczną żalność ujął⁵²⁸, która tak ujmuje
Sił twoich i tak zdrowie nieznacznie⁵²⁹ tve psuje,
Jako ogień suchy knot⁵³⁰ obraca w perzyny⁵³¹,

⁵¹⁰lutość — litość. W wersie 28 użyta jest niekonsekwentnie forma litość. [przypis redakcyjny]

⁵¹¹sporny — sprzeciwiający się. [przypis redakcyjny]

⁵¹²występ* — występki, przewinienie; tu lm: występy. [przypis redakcyjny]

⁵¹³użyj (...) nade mną litości — okaż mi swoją litość. [przypis redakcyjny]

⁵¹⁴W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Trenach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵¹⁵zemdlony* — osłabiony. [przypis redakcyjny]

⁵¹⁶upokoić — uspokoić. [przypis redakcyjny]

⁵¹⁷świtanim — świtaniami, świtem. [przypis redakcyjny]

⁵¹⁸sen leniwy — bożek snu, Hypnos, jest leniwy, bo zjawia się dopiero tuż przed świtem. [przypis redakcyjny]

⁵¹⁹czarnawemi — czarniawymi. [przypis redakcyjny]

⁵²⁰własnie — we własnej osobie. [przypis redakcyjny]

⁵²¹wdzięczny* — miły, przyjemny. [przypis redakcyjny]

⁵²²jaka — tu: taką, jaką. [przypis redakcyjny]

⁵²³paciorek* — zdrobnienie od „pacierz”, modlitwa (pochodzi od łac. *Pater noster* — Ojciec nasz); *po paciorek* (...) *przychodziła*: przychodziła wspólnie odmawiać modlitwę. [przypis redakcyjny]

⁵²⁴ku śmiechu skłoniłone — skłonne do śmiechu. [przypis redakcyjny]

⁵²⁵mało — zaledwie, trochę. [przypis redakcyjny]

⁵²⁶nieutulony — nieutulony. [przypis redakcyjny]

⁵²⁷przeszły — tu: przeniknęły. [przypis redakcyjny]

⁵²⁸ujął — zmniejszył. [przypis redakcyjny]

⁵²⁹nieznacznie — niezauważalnie, w sposób niedostrzegalny. [przypis redakcyjny]

⁵³⁰knot — sznurek z konopi nasycony materiałem palnym. [przypis redakcyjny]

⁵³¹perzyny — popiół. [przypis redakcyjny]

Darmo nie upuszczając namniejszej godziny⁵³².
 Czyli nas już umarłe macie za stracone
 I którym już na wieki słońce jest zgaszone?
 A my owszem⁵³³ żywiemy żywot⁵³⁴ tym ważniejszy⁵³⁵,
 Czym nad to grube ciało duch jest ślachtetniejszy.
 Ziemia w ziemię się wraca, a duch z nieba dany
 Miałby zginąć ani na miejsca swe⁵³⁶ wezwany?
 O to sie ty nie frasuj, a wierz niewątpliwie,
 Że twoja namilejsza Orszuleczka żywie.
 A tu więc takim ci sie kształtem⁵³⁷ ukazała,
 Jakoby sie śmiertelnym oczom poznać dała,
 Ale między anioły i duchy wiecznymi
 Jako wdzięczna jutrzienka świeci, a za swemi
 Rodzicami sie modli⁵³⁸, jako to umiała
 Z wami będąc, choć jeszcze słów nie domawiała.
 Jesliżec też stąd roście⁵³⁹ żalność, że jej lata
 Pierwej są przyłomione⁵⁴⁰, niżli tego świata
 Rozkoszy zażyć⁵⁴¹ mogła: o biedne i płone
 Rozkoszy⁵⁴² wasze, które tak są usadzone⁵⁴³,
 Że w nich więcej frasunków i żalności więcej,
 Czego ty doznać możesz sam z siebie napręcej.
 Ucieszyłeś sie kiedy z dziewczki swej tak wiele,
 Żeby pociecha twoja i ono wesele
 Mogło porównać z twoim dzisiejszym kłopotem?
 Nie rzeczesz tego, widzę. Także trzymaj⁵⁴⁴ o tem, Jakoś doznał, ani sie frasuj, że tak
 rana⁵⁴⁵ Twojej ze wszech namilszej dziewczce śmierć zesłana.
 Nie od rozkoszyć poszła⁵⁴⁶; poszłać od trudności,
 Od pracej⁵⁴⁷, od frasunków, od złez, od żalności,
 Czego świat ma tak wiele, że — by też⁵⁴⁸ co było
 W tym docześnieym żywocie człowieczeństwu⁵⁴⁹ miło —
 Musi smak swój utracić prze wielkość przysady⁵⁵⁰,
 A przynamniej prze bojaźń nieuchronnej zdrady⁵⁵¹.
 Czegóż płaczem, prze Boga? Czegóż nie zażyła⁵⁵²?
 Że sobie swym posagiem pana⁵⁵³ nie kupiła?
 Że przegrozek⁵⁵⁴ i cudzych fuków⁵⁵⁵ nie słuchała?
 Że boleści w rodzeniu dziatki nie uznała⁵⁵⁶?

⁵³²*Darmo nie upuszczając namniejszej godziny* — pozwalając czasowi mijać bez rezultatu. [przypis redakcyjny]

⁵³³*owszem** — przeciwnie, właśnie. [przypis redakcyjny]

⁵³⁴*żywiemy żywot* — żyjemy życiem. [przypis redakcyjny]

⁵³⁵*ważniejszy* — bardziej znaczący, bardziej wartościowy. [przypis redakcyjny]

⁵³⁶*na miejsca swe* — do pierwotnego miejsca swego pobytu. [przypis redakcyjny]

⁵³⁷*takim (...) kształtem* — w takim kształcie, w takiej postaci. [przypis redakcyjny]

⁵³⁸*za swemi/ Rodzicami się modli* — modli się za swych rodziców. [przypis redakcyjny]

⁵³⁹*rość* (tu forma 3 os. lp: roście) — rosnąć. [przypis redakcyjny]

⁵⁴⁰*przyłomione* — złamane. [przypis redakcyjny]

⁵⁴¹*zażyć* — zakosztować. [przypis redakcyjny]

⁵⁴²*rozkoszy* (B. lm) — rozkosze. [przypis redakcyjny]

⁵⁴³*usadzone* — urządzone. [przypis redakcyjny]

⁵⁴⁴*trzymać** — sądzić. [przypis redakcyjny]

⁵⁴⁵*rana** — wczesna. [przypis redakcyjny]

⁵⁴⁶*poszła* — odeszła. [przypis redakcyjny]

⁵⁴⁷*pracej* — pracy. [przypis redakcyjny]

⁵⁴⁸*by też** — choćby nawet. [przypis redakcyjny]

⁵⁴⁹*człowieczeństwo* — ludzka natura. [przypis redakcyjny]

⁵⁵⁰*przysady* — czegoś gorszego, niedoskonałości. [przypis redakcyjny]

⁵⁵¹*zdrady** — tu: zawodu. [przypis redakcyjny]

⁵⁵²*zażyć* — zaznać, doznać, doświadczyć. [przypis redakcyjny]

⁵⁵³*pana** — tu: męża. [przypis redakcyjny]

⁵⁵⁴*przegrozek* — gróźb, pogroźek. [przypis redakcyjny]

⁵⁵⁵*fuków* — pogroźek i łajania. [przypis redakcyjny]

⁵⁵⁶*uznała** — doznała. [przypis redakcyjny]

Ani umie powiedzieć, czego jej troskliwa
 Matka doszła⁵⁵⁷: co z większym utrapieniem bywa,
 Czy je rodzić, czy je grześć⁵⁵⁸? Takieć pospolicie
 Przymaki wasze, czym wy sobie świat słodzicie.
 W niebie szczerze⁵⁵⁹ rozkoszy, a do tego wieczne,
 Od wszelakiej przekazy⁵⁶⁰ wolne i bezpieczne.
 Tu troski nie panują, tu pracej nie znają,
 Tu nieszczęście, tu miejsca przygody nie mają,
 Tu choroby nie najdzie, tu nie masz starości,
 Tu śmierć łzami karmiona nie ma już wolności.
 Żyjem wiek nieprzeżyty⁵⁶¹, wiecznej używamy
 Dobrej myśli⁵⁶², przyczyny wszystkich rzeczy znamy.
 Słońce nam zawsze⁵⁶³ świeci, dzień nigdy nie schodzi⁵⁶⁴
 Ani za sobą nocy niewidomej⁵⁶⁵ wodzi.
 Twórcę wszech rzeczy widziem⁵⁶⁶ w Jego majestacie,
 Czego wy, w ciele będąc, próżno upatrzacie⁵⁶⁷.
 Tu w czas obróć swe myśli, a chowaj się na te⁵⁶⁸
 Nieodmienne, synu mój, rozkoszy bogate.
 Doznałeś⁵⁶⁹, co świat umie i jego kochanie,
 Lepiej na czym ważniejszym zasadź swe staranie.
 Dziewka twoja dobry los (możesz wierzyć) wzięła⁵⁷⁰,
 A właśnie w swoich rzeczach⁵⁷¹ sobie tak poczęła,
 Jako gdy kto na morze nowo⁵⁷² się puściwszy,
 A tam niebezpieczeństwo wielkie obaczywszy,
 Woli nazad⁵⁷³ do brzegu. Drudzy⁵⁷⁴, co podali
 Zagle wiatrom, na ślepe skały⁵⁷⁵ powpadali:
 Ten mrozem zwyciężony, ten od głodu zginął,
 Rzadki, co by do brzegu na desce przypłynął.
 Śmierci zniknąc⁵⁷⁶ nie mogła, by też dobrze była
 Onę dawną Sybillę⁵⁷⁷ wiekiem swym przeżyła.
 To, co miało być potym, uprzedzić woląa:
 Tymże mniej⁵⁷⁸ tego świata niewczasów⁵⁷⁹ doznała.
 Drugie⁵⁸⁰ po swych namilszych rodzicach zostają
 I ciężkiego siroctwa⁵⁸¹ nędzne⁵⁸² doznawają.

⁵⁵⁷czego (...) doszła — o czym się przekonała. [przypis redakcyjny]

⁵⁵⁸grześć — grzebać. [przypis redakcyjny]

⁵⁵⁹szczerze — prawdziwe. [przypis redakcyjny]

⁵⁶⁰przekazy* — tego, co może zagrażać. [przypis redakcyjny]

⁵⁶¹nieprzeżyty* — wieczny, nieskończony. [przypis redakcyjny]

⁵⁶²dobrej myśli — pogoda ducha, wewnętrzny spokój. [przypis redakcyjny]

⁵⁶³zawsze — zawsze. [przypis redakcyjny]

⁵⁶⁴nie schodzi* — nie zachodzi. [przypis redakcyjny]

⁵⁶⁵nocy niewidomej — nocy, w czasie której nic się nie widzi. [przypis redakcyjny]

⁵⁶⁶widziem (starop.; W. Im) — widzimy, oglądamy. [przypis redakcyjny]

⁵⁶⁷próżno upatrzacie — na próżno szukacie i nie umiecie dojrzeć. [przypis redakcyjny]

⁵⁶⁸chowaj się na te — oszczędzaj się dla tych. [przypis redakcyjny]

⁵⁶⁹doznałeś — tu: poznałeś. [przypis redakcyjny]

⁵⁷⁰los (...) wzięła — wziąć los oznacza los wynikający z losowania (jak w loterii czy grze w kości). [przypis redakcyjny]

⁵⁷¹w swoich rzeczach — w swoich sprawach. [przypis redakcyjny]

⁵⁷²nowo — po raz pierwszy. [przypis redakcyjny]

⁵⁷³nazad — z powrotem. [przypis redakcyjny]

⁵⁷⁴drudzy — tu: niektórzy, inni. [przypis redakcyjny]

⁵⁷⁵ślepe skały — skały, których nie widać. [przypis redakcyjny]

⁵⁷⁶zniknąc — umknąć, uciec. [przypis redakcyjny]

⁵⁷⁷Sybilla — prorokini z antycznych legend, miała żyć tysiąc lat. [przypis redakcyjny]

⁵⁷⁸tymże mniej — i dlatego mniej. [przypis redakcyjny]

⁵⁷⁹niewczasów — trudów. [przypis redakcyjny]

⁵⁸⁰drugie — inne. [przypis redakcyjny]

⁵⁸¹siroctwa — sieroctwa. [przypis redakcyjny]

⁵⁸²nędzne — nieszczęśliwe, nieszczęsne. [przypis redakcyjny]

Wypchną drugą na męża leda jako⁵⁸³ z domu,
 A majątność zostanie, sam to Bóg wie komu.
 Biorą drugie i gwałtem⁵⁸⁴; a biorą i swoi;
 Ale w hordach⁵⁸⁵ część się wielka ich zostoi⁵⁸⁶,
 Gdzie w niewoli pogańskiej i służbie sromotnej⁵⁸⁷
 Łzy swe piją, czekając śmierci wszystkokrotnej⁵⁸⁸.
 Tego twej wdzięcznej dziewce bać się już nie trzeba,
 Która w swych młodych leciech⁵⁸⁹ wzięta jest do nieba,
 Żadnych frasunków⁵⁹⁰ tego świata nie doznawszy
 Ani grzechem dusze swej drogiej pomazawszy.
 Jej tedy rzeczy, synu (niemasz wątpliwości),
 Dobrze poszły, ani stąd używaj żalości⁵⁹¹.
 Swoje szkody tak szacuj i omyłki swoje,
 Abyś nie przepamiętał⁵⁹², że baczenie twoje
 I stateczność⁵⁹³ jest droższa. W tę bądź przedsię panem⁵⁹⁴,
 Jako sie kolwiek czujesz w pociechy obranem⁵⁹⁵.
 Człowiek, urodziwszy się, zasiadł w prawie takim⁵⁹⁶,
 Że ma być jako celem⁵⁹⁷ przygodom wszelakim.
 Z tego trudno się zdzierać⁵⁹⁸; pocznimy⁵⁹⁹, co chcemy:
 Jesli po dobrej woli nie pójdziem, musi[e]my.
 A co wszytkich jednako ciśnie, nie wiem czemu
 Tobie ma być, synu mój, naciężej jednemu.
 Śmiertelna, jako i ty, twoja dziewczka była,
 Póki jej zamierzony kres⁶⁰⁰ był, poty żyła.
 Krótko wprowadzie, ale w tym człowiek nic nie włada,
 A wyrzec⁶⁰¹ też, co lepiej, niełacno przypada⁶⁰².
 Skryte są Pańskie sądy; co sie Jemu zdało⁶⁰³,
 Nalepiej⁶⁰⁴, żeby sie też i nam podobało.
 Łzy w tej mierze niepłatne⁶⁰⁵; gdy raz dusza ciała
 Odbieży⁶⁰⁶, prózno czekać, by sie wrócić miała.
 Ale człowiek nie zda sie praw szczęściu⁶⁰⁷ w tej mierze,
 Że szkody pospolicie tylko przed się bierze⁶⁰⁸,
 A tego baczyć nie chce ani mieć w pamięci,

⁵⁸³ *leda jako* — byle jak. [przypis redakcyjny]

⁵⁸⁴ *biorą (...) gwałtem* — porywają. [przypis redakcyjny]

⁵⁸⁵ *w hordach* — chodzi o hordy tatarskie, które porywały kobiety. [przypis redakcyjny]

⁵⁸⁶ *sie (...) zostoi* — ostoi się, zostanie. [przypis redakcyjny]

⁵⁸⁷ *sromotnej* — haniebnej. [przypis redakcyjny]

⁵⁸⁸ *wszystkokrotnej* — wszystko uśmierającej, wszystko skracającej, kładącej wszystkiemu kres. [przypis redakcyjny]

⁵⁸⁹ *leciech* — latach. [przypis redakcyjny]

⁵⁹⁰ *frasunków* — zmartwień. [przypis redakcyjny]

⁵⁹¹ *ani stąd używaj żalości* — i nie martw się z tego powodu. [przypis redakcyjny]

⁵⁹² *przepamiętał* — zapomniał. [przypis redakcyjny]

⁵⁹³ *stateczność* — rozważa, stałość, rozsądek. [przypis redakcyjny]

⁵⁹⁴ *W tę bądź przedsię panem* — w stateczności bądź właśnie bogaty, posiadaj ją w dostatecznym stopniu. [przypis redakcyjny]

⁵⁹⁵ *w pociechy obranem* — pozbawiony pociech. [przypis redakcyjny]

⁵⁹⁶ *zasiadł w prawie takim* — podlega takiemu prawu. [przypis redakcyjny]

⁵⁹⁷ *być jako celem* — być punktem, w który się strzela. [przypis redakcyjny]

⁵⁹⁸ *Z tego trudno się zdzierać* — od tego trudno się uchylić, wymówić. [przypis redakcyjny]

⁵⁹⁹ *pocznimy* — pocznijmy, zacznijmy. [przypis redakcyjny]

⁶⁰⁰ *zamierzony kres* — wyznaczony koniec drogi. [przypis redakcyjny]

⁶⁰¹ *wyrzec** — orzec. [przypis redakcyjny]

⁶⁰² *przypada** — przychodzi. [przypis redakcyjny]

⁶⁰³ *co sie Jemu zdało* — co On postanowił. [przypis redakcyjny]

⁶⁰⁴ *nalepiej* — najlepiej. [przypis redakcyjny]

⁶⁰⁵ *niepłatne** — te, które nie popłacają, nieważne, nieprzydatne. [przypis redakcyjny]

⁶⁰⁶ *odbieży* — odbiegnie, odejdzie. [przypis redakcyjny]

⁶⁰⁷ *praw szczęściu* — sprawiedliwy wobec losu. [przypis redakcyjny]

⁶⁰⁸ *przed się bierze* — bierze pod uwagę (por. współczesne „przedsiębrać”, „przedsiębiorca”). [przypis redakcyjny]

Co mu też czasem padnie wedle jego chęci⁶⁰⁹.
 Tać jest władza fortuny, mój namilszy synie⁶¹⁰,
 Że nie tak uskarżać się, kiedy nam co zginie,
 Jako dziękować trzeba, że wzdam⁶¹¹ co zostało,
 Bo to wszystko nieszczęście w rękę swoich⁶¹² miało.
 A tak i ty, folgując⁶¹³ prawu powszechnemu,
 Zagródź drogę do serca upadkowi⁶¹⁴ swemu,
 A w to patrzaj⁶¹⁵, co uszło rękę złej przygody:
 Zyskiem człowiek zwać musi, w czym nie popadł⁶¹⁶ szkody.
 Na koniec, w co się on koszt i ona utrata,
 W co się praca i twoje obróciły lata,
 Któreś ty niemal wszystkie strawił nad księgami,
 Mało się bawiąc świata tego zabawami⁶¹⁷?
 Teraz by owoc zbierać⁶¹⁸ swojego szczepienia
 I ratować w zachwianiu mdłego przyrodzenia⁶¹⁹.
 Cieszyłeś przed tym insze w takiejże przygodzie:
 I będziesz w cudzej czulszy⁶²⁰ niżli w swojej szkodzie?
 Teraz, Mistrzu, sam się lecz; czas doktor każdemu.
 Ale kto pospolitym torem⁶²¹ gardzi, temu
 Tak późnego⁶²² lekarstwa czekać nie przystoi:
 Rozumem ma uprzędzić, co insze czas goi⁶²³.
 A czas co ma za fortel⁶²⁴? Dawniejsze świeżemi
 Przypadkami wybija⁶²⁵, czasem weselszemi,
 Czaem też z tejsze miary⁶²⁶, co człowiek z baczeniem⁶²⁷
 Pierwej, niż przyjdzie, widzi i takim myśleniem
 Przeszłych rzeczy nie wściągą⁶²⁸, przyszłych upatruje
 I serce na oboję fortunę⁶²⁹ gotuje.
 Tego się, synu, trzymaj, a ludzkie przygody
 Ludzkie noś⁶³⁰; jeden jest Pan smutku i nagrody⁶³¹».
 Tu zniknęła. Jam się też ocknął⁶³². Aczciem⁶³³ prawie⁶³⁴
 Niepewien, jesliim przez sen słuchał czy na jawie.

⁶⁰⁹padnie wedle jego chęci — wypadnie po jego myśli. [przypis redakcyjny]
⁶¹⁰synie — synu. [przypis redakcyjny]
⁶¹¹wzdam — jednak, przecież. [przypis redakcyjny]
⁶¹²w rękę swoich — w rękach swych. [przypis redakcyjny]
⁶¹³folgując — ulegając, poddając się. [przypis redakcyjny]
⁶¹⁴upadkowi* — zwątpieniu, rozpaczy. [przypis redakcyjny]
⁶¹⁵w to patrzaj — patrz na to. [przypis redakcyjny]
⁶¹⁶nie popadł — nie poniósł. [przypis redakcyjny]
⁶¹⁷świata tego zabawami* — zwykłymi sprawami tego świata. [przypis redakcyjny]
⁶¹⁸Teraz by (...) zbierać — teraz by trzeba zbierać. [przypis redakcyjny]
⁶¹⁹ratować w zachwianiu mdłego przyrodzenia — ratować słabą naturę ludzką (mdle przyrodzenie) w czasie załamania (w zachwianiu). [przypis redakcyjny]
⁶²⁰czulszy — bardziej wrażliwy, bardziej dbały. [przypis redakcyjny]
⁶²¹pospolitym torem — utartą drogą. [przypis redakcyjny]
⁶²²późnego — późnego. [przypis redakcyjny]
⁶²³co insze czas goi — to, co u innych goi czas. [przypis redakcyjny]
⁶²⁴fortel — podstęp. [przypis redakcyjny]
⁶²⁵wybija — jak klin klinem. [przypis redakcyjny]
⁶²⁶z tejsze miary — takimi samymi (czyli również nieszczęśliwymi). [przypis redakcyjny]
⁶²⁷człowiek z baczeniem — człowiek myślący, rozumny. [przypis redakcyjny]
⁶²⁸wściągą — zatrzymuje. [przypis redakcyjny]
⁶²⁹na oboję fortunę — zarówno na szczęście, jak i na nieszczęście, na dobry i na zły los. [przypis redakcyjny]
⁶³⁰Ludzkie przygody ludzkie noś — Ludzkie przygody (doświadczenia) znoś po ludzku; cytata z *Tusculanae disputationes* Cyncerona (łac. *humana humane ferenda*). [przypis redakcyjny]
⁶³¹jeden jest Pan smutku i nagrody — to z kolei aluzja do miejsc Biblii (księgi Estery, Barucha, Hioba w Starym Testamencie). [przypis redakcyjny]
⁶³²Tu zniknęła. Jam się też ocknął — podobnie kończy się *Sen Scypiona (Somnium Scipionis)* Cyncerona: *Ille discessit; ego somno solutus sum* (łac.). [przypis redakcyjny]
⁶³³aczciem (starop.) — chociaż jestem. [przypis redakcyjny]
⁶³⁴prawie* — prawdziwie, naprawdę. [przypis redakcyjny]

Ten utwór nie jest objęty majątkowym prawem autorskim i znajduje się w domenie publicznej, co oznacza że możesz go swobodnie wykorzystywać, publikować i rozpowszechniać. Jeśli utwór opatrzony jest dodatkowymi materiałami (przypisy, motywy literackie etc.), które podlegają prawu autorskiemu, to te dodatkowe materiały udostępnione są na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa – Na Tych Samych Warunkach 3.0 PL.

Źródło: <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/treny>

Tekst opracowany na podstawie: Jan Kochanowski, *Treny*, Drukarnia Łazarzowa, wyd. 2, Kraków, 1583

Wydawca: Fundacja Nowoczesna Polska

Publikacja zrealizowana w ramach projektu Wolne Lektury (<http://wolnelektury.pl>). Reprodukacja cyfrowa wykonana przez Bibliotekę Narodową z egzemplarza pochodzącego ze zbiorów BN.

Opracowanie redakcyjne i przypisy: Aleksandra Sekuła, Olga Sutkowska, Piotr Wilczek.

Okładka na podstawie: [theseanster93@Flickr](https://www.flickr.com/photos/theseanster93/), CC BY-SA 2.0

ISBN 978-83-288-0363-3

Wesprzyj Wolne Lektury!

Wolne Lektury to projekt fundacji Nowoczesna Polska – organizacji pożytku publicznego działającej na rzecz wolności korzystania z dóbr kultury.

Co roku do domeny publicznej przechodzi twórczość kolejnych autorów. Dzięki Twojemu wsparciu będziemy je mogli udostępnić wszystkim bezpłatnie.

Jak możesz pomóc?

Przełącz 1% podatku na rozwój Wolnych Lektur: Fundacja Nowoczesna Polska, KRS 0000070056.

Dołącz do Towarzystwa Przyjaciół Wolnych Lektur i pomóż nam rozwijać bibliotekę.

Przełącz darowiznę na konto: szczegóły na stronie Fundacji.